

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

Pedagogická fakulta
Katedra speciální pedagogiky

SIMONA GAVELČÍKOVÁ

IV. ročník oboru speciální pedagogika - český jazyk

VÝCHOVA SLYŠÍCÍHO DÍTĚTE V NESLYŠÍCÍ RODINĚ

Diplomová práce

Vedoucí práce: PhDr. Eva Suralová, Ph. D.

Olomouc 2002

Prohlašuji, že jsem předloženou práci vypracovala samostatně a uvedla v ní veškerou literaturu a ostatní informační zdroje, které jsem použila.

Simona Gavelčíková

V Brně dne 20. května 2002

Poděkování:

Touto cestou bych ráda poděkovala PhDr. Evě Suralové, Ph. D., vedoucí mé diplomové práce, za pomoc a věnovaný čas. Upřímně děkuji Mgr. Věře Strnadové za poskytování cenných rad a připomínek, které mi poskytla při přípravě a v průběhu zpracování mé práce. Dále bych chtěla poděkovat svým neslyšícím rodičům za inspiraci k výběru tématu a přátelům i známým z neslyšících rodin za spolupráci při zjišťování empirických údajů pro zpracování praktické části této diplomové práce.

Resumé

Cílem této diplomové práce je zjistit některé vzorce sociální interakce, které se objevují v rodinách mezi neslyšícími rodiči a jejich slyšícími dětmi. Tento výzkum umožňuje lépe porozumět vlivům, které má tato specifická zkušenost na vývoj slyšících dětí v neslyšících rodinách a sestavit tak několik doporučení, jak se vyhnout některým nepříznivým jevům.

Summary

The aim of this diploma work is to find out some of the social interaction patterns which occur within the family between Deaf parents and their hearing children. This research allows to understand better the impact of the specific experience on development of hearing children in Deaf families and set up some recommendation how to avoid some negative phenomena.

OBSAH:

ÚVODNÍ SLOVO	7
A. TEORETICKÁ ČÁST	9
1. RODINA	9
1.1 Význam a funkce rodiny	9
1.2 Postavení rodičů a dětí v rodině.....	10
1.3 Typy výchovy	10
1.3.1 <i>Výchovné přístupy v rodině</i>	11
1.3.2 <i>Klasifikace výchovných přístupů</i>	12
1.4 Specifická situace neslyšící rodiny se slyšícím dítětem	14
2. KULTURA A JAZYK NESLYŠÍCÍCH	15
2.1 Terminologické vymezení.....	15
2.1.1 <i>Termín „Neslyšící“</i>	15
2.1.2 <i>Termín „sluchově postižení“</i>	15
2.2 Společenství Neslyšících	16
2.2.1 <i>Znakový jazyk</i>	17
2.2.2 <i>Jiné konvence chování</i>	17
2.2.3 <i>Technika, která pomáhá</i>	18
3. BILINGVISMUS SLYŠÍCÍCH DĚTÍ NESLYŠÍCÍCH RODIČŮ	19
3.1 Co znamená bilingvismus	19
3.2 Názory na bilingvismus	20
3.3 Sociální a jazyková zkušenost	20
3.4 Vývoj mluvené řeči od kojeneckého věku	22
3.5 Následující fáze vývoje řeči.....	23
3.6 Vývoj mluvené řeči u slyšících dětí z neslyšících rodin	24
3.7 Poznatky z výzkumů	25
3.8 Vývoj znakového jazyka u slyšícího dítěte	27
3.9 Tlumočení slyšících dětí neslyšícím rodičům	29

3.10 Translace	30
4. SPECIFICKÉ VÝCHOVNÉ PODMÍNKY	33
4.1 Mýty a předsudky o rodičovství Neslyšících.....	33
4.1.1 <i>Hlídaní malého dítěte</i>	33
4.1.2 <i>Mluvený projev Neslyšících</i>	34
4.1.3 <i>Slyšící děti v neslyšící rodině a znakový jazyk</i>	35
4.1.4 <i>Důležitost správných postojů k neslyšícím rodinám</i>	36
4.1.5 <i>Adaptace slyšících dětí ve specifickém výchovném prostředí</i>	37
4.1.6 <i>Vztah dítěte k rodičům v různých věkových obdobích</i>	38
4.2 Specifické výchovné problémy	39
4.2.1 <i>Dítě - škola - rodiče</i>	40
4.2.2 <i>Vliv neinformovanosti a jiných životních zkušeností</i>	40
4.2.3 <i>Riziko pedagogické inverze</i>	41
4.2.4 <i>Nedostupnost obecných informací o výchově</i>	42
4.2.5 <i>Informace ze zahraničí</i>	43
4.2.6 <i>Organizace dětí neslyšících rodičů</i>	43
4.3 Rady a doporučení neslyšícím rodičům slyšících dětí	45
B. EMPIRICKÁ ČÁST	47
1. CÍLE VÝZKUMU A STANOVENÍ HYPOTÉZ.....	47
2. METODIKA VÝZKUMU	48
3. CHARAKTERISTIKA ZKOUMANÉHO VZORKU	49
4. VÝSLEDKY A JEJICH ANALÝZA	49
5. HODNOCENÍ HYPOTÉZ	69
ZÁVĚR.....	72
C. SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ	74
D. SEZNAM TABULEK A GRAFŮ	79
E. SEZNAM PŘÍLOH	80

ÚVODNÍ SLOVO

V pedagogice bývá zdůrazňován požadavek, aby vytýčení výchovných cílů předcházela důkladná znalost podmínek výchovy. Při volbě tématu diplomové práce jsem se rozhodla prošetřit okruh podmínek výchovy slyšících dětí neslyšících rodičů. Považuji toto téma za důležité, protože v české literatuře jsem se zatím s výzkumem v této oblasti nesešla. Domnívám se, že zde mohu dobře uplatnit své osobní zkušenosti, neboť jsem dítětem neslyšících rodičů. Tato skutečnost mi usnadnila jak základní orientaci v dané problematice, tak i získávání informací od respondentů z řad slyšících dětí neslyšících rodičů, neboť jsem pro ně nebyla „cizí“.

Na začátku teoretické části předkládám souhrn obecných poznatků o výchově v rodině. Následují informace o kultuře a jazyku Neslyšících včetně terminologického upřesnění pojmů. S odvoláním na výše zmíněný požadavek o znalosti podmínek výchovy slyšících dětí neslyšících rodičů se totiž domnívám, že chceme-li působit na neslyšící rodiče, musíme znát kulturu, jazyk a způsob myšlení Neslyšících a nahlédnout do jejich vnitřního světa. Velký prostor je v teoretické části věnován i rozvoji jazykových dovedností slyšících dětí ve specifickém biculturním a bilingválním prostředí, rodinným vztahům a výchovným postojům. Obecné poznatky doplňuji o specifické informace týkající se výchovy slyšících dětí v neslyšících rodinách. Zdrojem potřebných znalostí mi byly vlastní zkušenosti a některé podnětné informace jsem získala z rozhovorů se slyšícími dětmi nebo neslyšícími rodiči. Tím se ovšem poněkud stírá rozdíl mezi teoretickou a empirickou částí tam, kde jsou uváděny specifické problémy neslyšících rodin se slyšícími dětmi. Autentické výroky z rozhovorů, jež byly součástí vlastního šetření, jsou vyznačeny kurzívou. Na konci teoretické části jsem uvedla některé rady a doporučení neslyšícím rodičům slyšících dětí.

Výzkum je obsahem druhé - empirické – části, kde uvádím a analyzuji informace získané rozhovorem a dotazníkovou metodou. Svou práci jsem uzavřela zhodnocením výsledků šetření, které jsem zformulovala v závěru.

Cílem diplomové práce je rozšířit pohled na podmínky výchovy v neslyšící rodině a zpřístupnit toto u nás dosud neprobádané pole. Doufám, se tato práce stane také impulsem k napsání dalších studií z této oblasti.

A. TEORETICKÁ ČÁST

1. RODINA

1.1 Význam a funkce rodiny

Rodina je primární skupinou, v níž se rozvíjí osobní interpersonální vazby a komunikace, je to složité předivo vztahů mezi jednotlivými jejími členy, které je poutá k sobě po celý život. Dítě se v rodině socializuje a vstupuje do lidského společenství, učí se komunikaci, učí se žít s ostatními lidmi, osvojuje si vzorce chování, přejímá od rodičů návyky a osvojuje si roli občana společnosti.

Rodina je považována za základ státu, plní funkci biologickou, emocionální, výchovnou a hospodářskou. Na rodinu navazuje i široký okruh příbuzných a rodinných známých. Tento okruh ovlivňuje život rodiny a výchovu dětí. Je samozřejmé, že v rodině dochází určitému vývoji vztahů.

Sociologie odlišuje rodiny od sebe podle hmotného zajištění, sociokulturní úrovně, postavení a vzdělání rodičů, jejich generační a etnické příslušnosti, hodnotové orientace, rozdělení rolí v rodině a uspořádání vnitrorodinných vztahů a stylu rodinného života.

„Přesto, že rodina je sociální útvar zcela specifický, platí i zde určité obecné zákonitosti. Každá rodina má svou rodinnou hierarchii interpersonálních vztahů, každý člen rodiny svou specifickou roli, rodina jako celek vztah k jiným skupinám, k obecným hodnotám, má vnitřní pravidla soužití, skupinové normy.“ (HINTNAUS, 1998, s. 26)

1.2 Postavení rodičů a dětí v rodině

Rodičovství je poslání spojené s řadou povinností. Podle zákona o rodině č. 94/1963 Sb. mají rodiče o dítě nejen osobně pečovat a vychovávat je, ale také pečovat o jeho výživu, dbát na přípravu na budoucí povolání, zastupovat je v právních vztazích a spravovat jeho majetek.

Zákon předpokládá ze strany rodičů soustavnou a důkladnou péči o dítě, o jeho fyzický, duševní, citový a mravní vývoj, jakož i ochranu jeho zájmů a umožnění vzdělání odpovídající jeho možnostem. Základní složkou rodičovských práv a povinností je též právo rodičů určovat místo pobytu dítěte, které má zásadně bydlet se svými rodiči a je v zájmu řádné výchovy dítěte, aby žilo s rodiči ve společné harmonické domácnosti.

Paragraf 32 určuje postavení rodičů v rodině, rodičům připisuje rozhodující úlohu ve výchově dětí. Rodiče mají do určité míry možnost formovat budoucí generaci jak geneticky, tak svojí výchovou. Především výchovou, kdy by měli jít svým dětem příkladem, mohou rodiče rozvíjet základ lidské osobnosti, který je položen v útlém dětství.

Emocionální a psychosociální klima v rodině se odráží sociálně zralým či nezralým chováním jedince v dospělosti.

1.3 Typy výchovy

Vliv prostředí na vývoj dítěte je jednou z podstatných faktorů. S prostředím souvisí množství a kvalita informací. V tomto směru považuje SOLOVJEV (1977) za informaci veškeré vlivy prostředí, které formují chování dítěte, jeho poznávací a praktickou činnost. U dítěte musíme zvyšovat kvantitu a měnit kvalitu sdělovaných informací. Neoptimálnější podmínky vývoje se vytvářejí tehdy, jestliže se informace postupně stávají bohatšími a náročnějšími. Na tomto poznatku by měl být vybudován

system výchovy.

Výchova je produktem sociálního života lidstva. Nejedná se, jak se mnozí domnívají, o instinktivní záležitost, nýbrž o záležitost rozumu, inteligence a sociální zkušenosti. Z tohoto důvodu existuje velké množství variability a individualizace. To nám také dává možnost dopouštět se omylů a chyb.

1.3.1 Výchovné přístupy v rodině

Výchovné přístupy rozlišujeme podle toho, jak odrážejí určité osobnostní rysy rodičů a vztah rodičů a dítěte. Typologií výchovných přístupů existuje velká řada, např. MICHALÍK a BŮŽEK (2000) vedle správné rodinné výchovy odlišují nesprávnou výchovu rodiny, z níž uvádí některé příklady: výchovu typu nepřijetí, výchovu hypersocializující (protektivní) a výchovu egocentrickou.

Většina pedagogů a psychologů vychází při typologii ze sociální psychologie, ve které se posuzuje stupeň demokratičnosti, autokratičnosti nebo liberálnosti. V praxi se setkáváme s uvedenými kombinacemi:

- **demokratická empatická výchova** (respektující práva dítěte, jeho potřeby a individualitu, klade na něj přiměřené požadavky, výchova kooperující s dítětem).
- **autoritativní ctižádostivá výchova** (opírající se o kázeň, požadavky, tresty)
- **liberální empatická výchova** (vycházející vstříc aktuálním potřebám a přáním dítěte, nekladoucí požadavky a cíle, výchova krácející za dítětem)
- **protektivní ctižádostivá výchova** (citová závislost dítěte).

1.3.2 Klasifikace výchovných přístupů

Při klasifikaci jednotlivých výchovných přístupů a technik se užívá sociálně-psychologické hledisko charakterizující rodičovské výchovné přístupy, vytyčují jejich možné mezní polohy a hodnotí jejich působení na dítě při uplatňování tohoto přístupu (podle HINTNAUSE, 1998):

HLEDISKA VÝCHOVNÝCH STYLŮ:	VÝCHOVNÝ DŮSLEDEK
I. Kdo je determinující člen vztahu	
absolutní autorita rodičů	dítě nesamostatné
rodiče se podrobují dítěti	dítě – „tyran okolí“
II. Citový obsah vztahu	
ochranitelský přístup	dítě - hračka
spartánský přístup	deprivace lásky
III. Míra aktivace osobnosti dítěte	
nepodněcující, srážející přístup výchovy	pasivita, pocity méněcennosti
nadhodnocující přístup	nadřazenost, asociálnost
IV. Jaká je míra porozumění dítěti	
chápaní (permisivní)	emoční závislost
pedanterní	vzdorovitost, intolerance
V. Vzájemná tolerance rodičů a dětí	

nekompromisní	kázeň ze strachu
liberální	nepodřídivost, neodpovědnost
VI. Výchovné sebevědomí rodičů	
všemocnost výchovy, přeceňující v.	přetěžování dítěte
výchova rezignující	zanedbávání dítěte
VII. Důslednost výchov. působení	
přístup kategorický, požadavky bez diskuse	pocity nesvobody, útlaku
přístup strnulý, nedůsledný	nejistota, pocity nespravedlnosti
VIII. Síla výchovných reakcí	
důrazný, afektivní	ustrašenost dítěte
chladný, lhostejný	pasivita, nezájem

HINTNAUS (1998) uvádí, smyslem výchovy je na jedné straně ochrana dítěte a na druhé straně jeho příprava pro život. Každý rodič stojí před zásadním rozhodnutím, jak tyto dva úkoly sladit, případně, který z nich preferovat. Při tomto rozhodování se přirozeně projeví osobnostní rysy, hodnotový systém a také nevědomé komplexy rodiče.

Výchovný postoj, který rodič zaujme, má pak vliv na výběr výchovných prostředků a metod, jejichž výsledkem je formování osobnosti dítěte. Nejvíce se však ve výchově odrazí sociální klima rodiny.

1.4 Specifická situace neslyšící rodiny se slyšícím dítětem

Narození potomka je v každé rodině velkou událostí. V některých případech si neslyšící rodiče přejí více potomka se zdravým sluchem, protože znají těžkosti, se kterými se Neslyšící v životě setkávají (omezené možnosti ve výběru povolání, obtížná cesta ke vzdělávání, komunikační problémy, sociální izolace atd.) a rádi by těchto potíží své potomky ušetřili. Pokud se ale stane, že dítě neslyší nebo slyší špatně, mají z dítěte stejnou radost. V tomto snadném citovém přijetí se liší od většiny slyšících rodičů, kteří prožívají trauma, když zjistí, že mají neslyšící dítě.

Většině neslyšících rodičů se narodí slyšící děti. Pouze v případě autosomálně dominantního typu dědičnosti (zhruba v 5 až 10 %) se narodí dítě s různým stupněm ztráty sluchu. Některé děti se narodí jako slyšící, a přicházejí o sluch v pozdějším věku, např. po nemoci, úrazu apod. Problematika výchovy slyšících dětí neslyšícími rodiči se tedy týká převážné části neslyšících rodin.

Aby bylo možno lépe pochopit okolnosti a souvislosti výchovného prostředí v neslyšící rodině, je nutno znát alespoň minimum o kultuře a jazyku Neslyšících, o zákonitostech osvojování si jazyka u dětí, o informační bariéře, kterou má každý Neslyšící člověk již od dětství a o tom, jaký vliv má rozdílné vnímání a informační tok u dětí a rodičů na jejich rodinnou pozici a role v rodině.

Slyšící děti, které žijí v neslyšící rodině, jsou zásadním způsobem ovlivněny kulturou a jazykem Neslyšících. Proto bude těmto aspektům věnována další teoretická část této diplomové práce.

2. KULTURA A JAZYK NESLYŠÍCÍCH

2.1 Terminologické vymezení

U nás je dosud terminologie nejednotná, neustálená a v důsledku toho vznikají v odborných kruzích četná nedorozumění a spory. V rámci této práce je proto nutno vymezit terminologii, která bude použita a vysvětlit příslušné pojmy.

2.1.1 Termín „Neslyšící“

Velké počáteční písmeno u slova “Neslyšící” používám z toho důvodu, že symbolizuje příslušnost k menšinové společnosti, která má vlastní specifický jazyk a vlastní kulturu. Nejde tedy o etnickou menšinu.

V naší zemi není velké písmeno dosud vžitě, používají jej převážně mladí Neslyšící. V zahraničí se s tímto setkáme běžně (Deaf - USA, VB, Döv - Šv).

2.1.2 Termín „sluchově postižení“

I když Neslyšící mají též těžké sluchové postižení, sami se takto neoznačují. Tento termín bývá používán spíše pro osoby nedoslýchavé.

V některých zemích se od pojmu „sluchově postižený“ upouští (např. Švédsko, Finsko, Velká Británie). Neslyšící se sami necítí postižení (tuto roli jim přisuzuje slyšící společnost), cítí se být jednoduše Neslyšícími.

Proto v této diplomové práci nebudu tento termín používat pro osoby s velkou ztrátou sluchu, které jsou příslušníky menšinové kultury Neslyšících a komunikačně jsou orientovány na znakový jazyk.

2.2 Společenství Neslyšících

„Nejjednodušší a jedna z nejdůležitějších definic společenství Neslyšících zní: Společenství neslyšících tvoří neslyšící a lidé se zbytky sluchu, kteří mají společné zkušenosti a hodnoty a shodný způsob komunikace mezi sebou a se slyšícími. O tom, zda člověk k takovému společenství patří, však nerozhoduje skutečný, audiologicky měřitelný stav sluchu, nýbrž především tzv. “postojová hluchota”, tj. skutečnost, že se člověk s daným společenstvím neslyšících identifikuje a že ho ostatní přijmou.“ (HOMOLÁČ, 1998, s. 143)

Společenství Neslyšících je různorodé seskupení, kde se lidé scházejí z mnoha rozličných důvodů, spojují je též životní zkušenosti, cíle a jazyk. Dochází zde k sociálnímu kontaktu Neslyšících a z toho vyplývá i potřeba identifikace.

Na heterogenost komunity Neslyšících poukazuje také STRNADOVÁ (1998). Je mylné domnívat se, že společnost Neslyšících je homogenní. Její součástí bývají i slyšící děti neslyšících rodičů, lidé, kteří zaměřili své síly na pomoc Neslyšícím a také mnoho nedoslýchavých. Tito lidé se dobrovolně rozhodnou zařadit se do skupiny Neslyšících. Podmínkou pro přijetí do tohoto společenství je společný komunikační kód, znakový jazyk.

Dalším atributem společnosti Neslyšících je soudružnost, v každém větším městě najdete klub či spolek Neslyšících. Většina Neslyšících jsou členy některé z organizací, někteří z nich jsou dokonce členy několika současně. Na těchto místech se navazují rovnocenné a produktivní vztahy, Neslyšící se mohou realizovat při pořádání různých společenských, vzdělávacích, zájmových akcí, nebo se tam jít jen tak pobavit. Pořádají i výlety a setkání s jinými kluby.

Různé kluby jsou pro ně prostředím, kde mohou relaxovat díky bezbariérové komunikaci. Je to také místo, kde se vzájemným kontaktem Neslyšících rozvíjí znakový jazyk.

Neslyšící lidé mají mimo vlastní akce, festivaly a různá vystoupení, omezené možnosti kulturního vyžití. Účast na těchto akcích jim umožňuje setkat se s přáteli,

z nichž mnohé znají již od školních let.

Z umění je pro Neslyšící velice přitažlivá pantomima. Existuje několik souborů pantomimy a Vlastní divadlo neslyšících v Brně.

2.2.1 Znakový jazyk

Znakový jazyk je taktéž symbolem kultury Neslyšících. Znakový jazyk je vlastní jazyk Neslyšících, má svou vlastní strukturu a syntax odlišnou od mluveného jazyka. Součástí komunikace znakovým jazykem je odezírání, orální řeč, prstová abeceda a mimika.

Znaková řeč není jen vyjadřování se pomocí gest, pantomimy anebo pohybů rukou naznačující tvary předmětů. Již v šedesátých letech minulého století se lingvistickou analýzou zjistilo, že kromě znakové řeči je možné mluvit také o znakovém jazyku (STOKOE, 1960 sec. In: BRENNANOVÁ, 1984).

Znakový jazyk je autonomní, osobitý jazykový systém. Znakovou řečí se rozumí forma realizace znakového jazyka. Slyšící děti neslyšících rodičů a mnozí nedoslýchaví dokážou plynule používat oba jazyky – mluvený a znakový jazyk.

2.2.2 Jiné konvence chování

Také tato společnost má svá pravidla chování, mnoho konvencí je založeno více na zrakových a prostorových vjemech než na vjemech zvukových. STRNADOVÁ (1995, 1996, 1998 a 1999) ve svých publikacích popisuje i rozdílné neverbální chování. Na toto téma již existuje dostatek literatury, proto se zmíním pouze o jednom z několika klíčových aspektů chování Neslyšících.

Neslyšící se vzájemně dotýkají mnohem více než slyšící lidé, tzv. kontaktovními znaky navazují komunikaci, upoutávají pozornost, vstupují do hovoru, zdraví se. Dotyk je přípustný v horní části paže. Slyšící lidé nejsou na tuto formu kontaktu zvyklí, pociťují to jako zásah do své intimity, nesou to nelibě a nezřídka nařknou

neslyšícího člověka z osahávání.

Z rozhovorů se slyšícími lidmi jsem dospěla k závěru, že i samy slyšící děti neslyšících rodičů používají (nevědomky) kontaktné znaky v prostředí slyšících přátel a známých. Často pak vzbuzují u slyšících přátel dojem, že s dotyčnou osobou flirtují, jeví o ní hlubší osobní zájem apod.

2.2.3 Technika, která pomáhá

V dnešní době rostoucích technických vymožeností nejsou Neslyšící již odkázáni pouze na kontakt tváří v tvář, jak tomu bylo v minulosti. Naskýtají se tu možnosti využití technických prostředků jako např. mobilních, psacích telefonů, faxu a operátorské služby. Stále rozšířenější je nyní využívání osobních počítačů ke komunikaci na dálku a k získávání informací.

Díky tomu, že Česká veřejnoprávní televize a televize Prima titulkují některé ze svých pořadů, přestala být televizní obrazovka pro neslyšící diváky pouhým „barevným akváriem“ a poskytuje informace, které jim byly dříve nedostupné.

Neslyšící rodiče nejsou už v takové míře závislí na pomoci a ochotě svých slyšících dětí. Mají větší podíl samostatnosti a také soukromí.

3. BILINGVISMUS SLYŠÍCÍCH DĚTÍ NESLYŠÍCÍCH RODIČŮ

3.1 Co znamená bilingvismus

Problematika bilingvismu je již dlouhý čas sledována, také názory vědců prošly jistým vývojem. V minulosti vznikala řada nedorozumění pramenící z odlišného chápání bilingvismu. Bilingvismus neboli dvojjazyčnost znamená ovládnutí dvou jazyků na stejné úrovni.

Je zřejmé, že je nutno rozlišovat různé stupně bilingvismu. A to nejen v souvislosti s bilingvismem všeobecně, ale konkrétně při každé ze čtyř základních jazykových zručností - čtení, psaní, mluvení a rozumění/naslouchání.

„Není těžké zjistit, že u bilingvistů je stupeň ovládnutí každé ze čtyř uvedených zručností různý. Rozhodující je tu pravděpodobně vliv prostředí, ve kterém se člověk pohybuje a nároky, které se na něho a na využívání jednotlivých dovedností kladou ze strany okolí.“ (ŠTEFÁNIK, 2000, s. 7)

Vyvážený bilingvismus se vyskytuje zřídka. Úlohu tu sehrává způsob osvojení si dvou jazyků, věk, pořadí ve kterém byly jazyky osvojené, motivace a jiné. Většina bilingvistů je fluentnější v jednom ze svých jazyků, a proto se někdy při charakterizování uvádí tento jazyk jako první (český mluvený - český znakový bilingvismus).

V odborné literatuře se používá oproti termínu bilingvismus (dvojjazyčnost) i termín bilingvalismus (dvojjazykovost) jako stav v jisté společnosti (např. bývalé Československo), ve kterém se vedle sebe a střídavě používají dva geneticky příbuzné jazyky.

3.2 Názory na bilingvismus

V centru zájmu lingvistů a psychologů byl především vliv bilingvismu na vývoj myšlení a inteligence jednotlivce. V prvních výzkumech převažovalo chápání individuálního bilingvismu jako něčeho škodlivého, něčeho, co má rozhodně negativní vliv na verbální i neverbální inteligenci. Na počátku 19. století byl vysloveny názory, že bilingvální vzdělávání má za následek verbální a kognitivní zaostalost. Tak jako dítě může mít jednu matku, tak také může mít pouze jeden mateřský jazyk. Jak by se mohlo učit dvěma a více jazykům, nebylo by schopné zvládnout ani jeden z nich a zároveň by mělo zmatenou mysl, jestliže každý z jeho jazyků by mu poskytl odlišný pohled na svět. Mnozí odborníci považovali bilingvisty za lidi s menšími vyjadřovacími schopnostmi, menší slovní zásobou, častěji se přetřívající, dokonce často i za méně inteligentní.

Přibližně od padesátých let minulého století se názory na vztah bilingvismu a myšlení změnil. Ukázalo se, že drtivá většina uvedených výzkumů a studií obsahovala metodologické a jiné nepřesnosti. Často například nebyl brán zřetel na základní věci jako stupeň zvládnutí jednotlivých jazyků, společensko-ekonomické prostředí, ze kterého zkoumaní jednotlivci pochází, věk, pohlaví atd. Začal se zdůrazňovat kladný vliv bilingvismu na intelektový vývoj dětí. ŠTEFÁNIK (2000) poukazuje na brzké uvědomění si arbitrárnosti jazyka, rychlejší oddělení významu od zvuku, lepší divergentní a kognitivní myšlení, větší kreativitu.

3.3 Sociální a jazyková zkušenost

Bilingvismus na úrovni rodiny může mít různé příčiny. Tento konkrétní případ vyplývá ze situace, kdy rodina je součástí jazykové minority. V oblasti mluveného jazyka disponují slyšící děti jak spisovnou, tak i hovorovou formou jazyka, kdežto rodiče znají pouze český spisovný jazyk. Rodiče nebyli vystaveni hovorové češtině a ve škole se přirozeně učili jazyku oficiálnímu.

Jazykové znalosti jsou velmi úzce spjaty se sociální zkušeností člověka a s prostředím, ve kterém vyrůstá. Slyšící dítě má oproti svým neslyšícím rodičům výhodu například i v tom, že má více zprostředkovaných zkušeností a lepší znalosti mluveného jazyka, takže na základě kontextu snadno porozumí i sdělení obsahující slova, jejichž pravý smysl mu dosud nebyl vysvětlen.

Slyšící děti v neslyšících rodinách se vyvíjejí zcela normálně, protože se s rodiči bez problémů dorozumějí - naučí se znakovou i mluvenou řeč. Vyrůstají ve dvojjazyčném prostředí - v rodině se dorozumívají jiným jazykem než mimo rodinu.

Středem zájmu bývají i metody bilingvální výchovy dětí, existuje více možností této výchovy. Zmíním se pouze o jedné, která se v souvislosti s Neslyšícími může vyskytnout. Jednou z bilingválních metod výchovy může být užívání odlišného jazykového kódu matky od kódu otce. Například matka je slyšící nebo nedoslýchavá a komunikuje s dítětem mluvenou řečí, zatímco neslyšící otec používá znakovou řeč. Literatura však upozorňuje, aby v bilingvální výchově nedocházelo ke střídání rolí matky a rolí otce, může to ztížit orientaci dítěte.

V minulosti nebylo toto specifické bilingvální prostředí pojímáno jako dvojjazyčné. Spojitost můžeme vidět v odlišném chápání či spíše nepochopení znakového jazyka. Jazyku Neslyšících byla přisouzena podřadná role a na všech školách pro Neslyšící bylo zakázáno jej užívat.

Slyšící děti se stávají brzy neslyšícím rodičům tlumočníky. Pokud tyto situace prožívají pozitivně, má to pro jejich jazykový vývoj kladný dopad. Dostávají se tak do mnohých různorodých situací, rozšiřují si slovní zásobu a komunikační schopnosti. Jako poznává dva jazyky - jazyk mluvený a jazyk znakový - tak poznává dvě kultury - kulturu slyšících a kulturu Neslyšících. Obě společnosti mají své nepsané normy a svá specifika. Slyšící dítě neslyšících rodičů žije ve dvou světech, které se odlišují a současně prolínají.

3.4 Vývoj mluvené řeči od kojeneckého věku

Kojenecký věk bývá členěn do několika věkových pásem, která jsou klíčová vzhledem k funkčním vývojovým změnám. Jsou to 3., 6., 9., 12. měsíc. Kojenecké období, které se počítá od konce šesti týdnů života do jednoho roku, se může označovat i jako období nemluvněte.

V souvislosti s menší potřebou spánku začíná dítě více experimentovat a užívat hlasové orgány. Do hlasových projevů kojence zahrnujeme křik, výskot a broukání. Pozornost slyšícího dítěte k akustickým podnětům osciluje, dítě začíná "naslouchat". Křik nabývá různých forem, stává se pro slyšící matku signálem vlhka, hladu, bolesti či osamění. Neslyšící matka toto neví, nemá dispozici rozlišit intonaci a sílu křiku svého dítěte, jež signalizuje konkrétní potřebu. V kojeneckém období má matka již dostatek zkušeností a není tedy problém poznat, co dítě potřebuje.

PUGNEROVÁ (1999) uvádí, že ve 3. měsíci dítě začíná broukat, tj. vydává dlouhé samohláskové zvuky (např. a - o - a - o apod.). Tyto projevy se objevují zejména ve chvíli klidu a uspokojení. Tato reflexní činnost se objevuje u každého kojence. Bylo zjištěno, že děti, jejichž matky reagují na jejich zvukový projev, broukají více.

Koncem 6. měsíce začíná dítě žvatlat. Tvoří některé souhlásky a spojuje je se samohláskami, vytváří tak slabiky (ma - ma, da - da apod). V této fázi začíná dítě záměrně používat svůj hlas, aby vyvolalo reakce okolí, lidí v jeho blízkosti. Tato zkušenost je podmínkou k využívání hlasových projevů jako prostředku k navázání sociálního kontaktu.

Pro vývoj řeči je významné zejména období mezi 6. a 9. měsícem.

Je třeba většího množství osobních kontaktů. Pokud je tomu jinak, aktivita dítěte ke žvatlání upadá a nástup prvních slov je negativně ovlivněn.

Další změny můžeme sledovat kolem 9. měsíce. Dítě začíná rozumět mnoha slovům, výzvám, učí se pasivní řeči. To je důležitý vývojový krok, neboť dítě si musí nejprve vytvořit zásobu pasivních slov, aby mohlo jedno z nich používat aktivně. Nastupuje doba slovních hříček typu "berany-duc" , "jak jsi veliká" apod. Tyto

jednoduché hříčky dítě napodobuje na základě pasivního porozumění.

3.5 Následující fáze vývoje řeči

Současně s poznáváním předmětů začíná dítě vnímat první slova. Slova, která slyší se snaží spojit s významem, který se postupně zpřesňuje. Vlastnosti předmětu, jež dítě vnímá jsou pro něho v tomto období: tvar, barva a pohyb. První slova mívají širší význam, označují širší skupinu věcí.

Přestože dítě rozumí v prvním roce života většině slov, jeho aktivní řeč představuje pouze dvě až tři slova (máma, táta, bába). V následujícím období, zhruba do 1, 5 let, se slovní zásoba rozšíří na neuvěřitelných padesát až sedmdesát slov. Dítě začíná užívat jednoslovné věty a napomáhá si gesty. Nejčastěji se jedná o podstatná jména, protože nemění tak často tvar. Do dvou let se vyjadřuje větami dvouslovnými, jeho slovní zásoba čítá kolem tří set slov. Během dalšího roku začíná dítě tvořit věty jednoduché. Zde vidíme počátek flexe, posléze tvoří věty víceslovné, vyvíjí se větná skladba. Ve věku tří let se slovní zásoba rozroste na tisíc slov, v šesti letech na dva a půl tisíce slov a ve dvanácti letech dosahuje hodnoty sedmi tisíc slov (pro srovnání: slovní zásoba u dospělého člověka je 10 000 slov).

Proces poznání a učení se jazyku je jednolitý proces. Prostřednictvím kladení otázek rodičům a blízkým osobám si začíná dítě osvojovat význam pojmu.

J. JABŮREK (1996) upřesňuje, že dvouleté dítě označí jablko jako jídlo, čtyřleté by ho mělo umět pojmenovat jako ovoce.

„Osvojování jazyka souvisí s rozvojem myšlení, je to proces přiřazování slov k jejich významu, který probíhá během interakce mezi rodiči a dítětem. V tomto směru vyvíjí dítě velkou aktivitu. Nejvíce z jazyka si osvojí v období mezi prvním

a pátým rokem. Osvojování slovní zásoby je proces méně náročnější než osvojování gramatiky, která je nejtěžší. V tomto věku zaznamenáváme ohromný nárůst slovní zásoby dítěte - deset až patnáct slov denně.“ (JABŮREK, 1996)

Před vstupem do školy by mělo mít dítě dobré znalosti mluveného jazyka českého. Takové dítě zná základní modelové situace, snadněji se orientuje ve všech událostech, naučí se rozumět vztahům mezi lidmi, autoritě, řešit konflikty apod. Cesta k nabytí potřebných zkušeností je u slyšících dětí podstatně zkrácena tzv. bezděčným učením a zprostředkovanou zkušeností. Svou roli hraje i četba.

3.6 Vývoj mluvené řeči u slyšících dětí z neslyšících rodin

Mnoho lidí zajímá: *Jak se slyšící dítě naučí v neslyšícím prostředí správně mluvit?*

Vzhledem k tématu této kapitoly je vhodné připomenout teorii nativismu, která říká, že každé dítě přichází na svět biologicky vybaveno zmocnit se jazyka. V souvislosti s teorií nativismu se setkáme zároveň s pojmem univerzální gramatika, tzn., že dítě je schopno osvojit si jakoukoli gramatiku jazyka, jemuž je vystaveno.

Neslyšící rodiče si ve větší míře uvědomují nutnost včasné stimulace řeči svých dětí. Chtějí zabezpečit svému dítěti úspěšné začlenění do kolektivu, do světa slyšících a také úspěšný start ve škole. Proto bývají jejich děti, často na doporučení dětských lékařů, zařazovány do jeslí, mateřských škol a různých kroužků pro děti. Dítě je navíc pravidelně vystavováno styku se slyšícím příbuzenstvem. Pro sociální vývoj dítěte je důležitá a příznivá komunikace s generací prarodičů v rámci rodiny. To předpokládá dobré vztahy mezi rodiči a prarodiči. Nežádoucí je, aby jeden z prarodičů přejímal roli existujícího rodiče. Často se setkáváme s chybným přístupem slyšících prarodičů, ale i učitelů, lékařů a dalších odborníků, kteří si osobují právo rozhodovat, jak má život Neslyšících vypadat.

STRNADOVÁ (1995) varuje neslyšící rodiče před smutnou zkušeností, kdy rodiče řeší situaci tak, že dají dítě na několik let babičce, aby se naučilo správně mluvit. Po

určité době však zjistí, že se jim dítě odcizilo. Jejich dítě v prvních a nejdůležitějších letech naváže pevné citové pouto k „náhradní matce“, tedy k babičce. Situaci lze řešit jiným, jednodušším a pro dítě i rodiče přijatelnějším způsobem. Stačí, dochází-li prarodiče do rodiny. Slyšící dítě se naučí vždy mluvit, pokud má kolem sebe dostatek mluvních vzorů a sluchových vjemů.

Zůstane-li dítě u neslyšících rodičů, kteří ke komunikaci užívají znakový jazyk, osvojí si dva komunikační prostředky. Výzkumy z poslední doby prozrazují, že se dítě nejprve naučí znakový jazyk, komunikační kód rodičů, poté se naučí mluvenému jazyku, kódu ostatních lidí.

Slyšící dítě má oproti svým neslyšícím rodičům další výhodu v tom, že má více zprostředkovaných zkušeností a lepší znalosti mluveného jazyka, takže na základě kontextu snadno porozumí i sdělení obsahující slova, jejichž pravý smysl mu dosud nebyl vysvětlen.

3.7 Poznatky z výzkumů

LEONHARDOVÁ a GRÜNEROVÁ z Institutu speciální pedagogiky Univerzity Ludwiga Maxmiliána v Mnichově realizovaly v roce 1997 výzkum na téma Vývoj řeči slyšících dětí, které mají rodiče s velmi těžkým sluchovým postižením nebo neslyšící rodiče (In: Efeta otvor sa, 2000).

Na samém počátku výzkumu analyzovaly zahraniční vědecké práce, z nichž získaly podnětné informace. Bylo zjištěno, že sluchové postižení rodičů nemá téměř negativní vliv na vývoj řeči dvouletých slyšících dětí. V pozdějším věku (cca 3,4-4,4 let) jsou u značného počtu dětí patrné odchylky v syntaktické rovině mluveného jazyka. V projevech dětí se často vyskytovaly gramatické struktury znakového jazyka. Jiné výsledky ukázaly, že sluchové postižení má vliv na vývoj řeči dětí již ve věku 0,6-12 let. Upozorňuje se na narušenou komunikační schopnost, problémy s porozuměním řeči a na nedostatečnou slovní zásobu.

Autorky výzkumu použily normovaný test Test řeči pro děti předškolního věku (KISTE), který se používá ve Spolkové republice Německo.

Test sleduje stav řeči dětí na třech úrovních: řečově-komunikativní, sémanticko-lexikální a morfologicko-syntaktické. Zjišťuje nejen produktivní, ale také receptivní řečové výkony. Na skupinu čtyřletých dětí byly použity čtyři subtesty: test na zjištění sémantických a gramatických nepřesností, test slovní zásoby, sémanticko-syntaktický test a test zjišťování tvorby vět.

Z 15 sledovaných dětí bylo diagnostikováno šest dětí nad průměrem (15 %), čtyři děti jako průměrné a pět dětí pod průměrem (15 %). Autorky uvádí, skupinu s podprůměrnými výkony a tedy s odchylkami ve vývoji řeči tvořili výhradně chlapci, což odpovídá běžnému stavu u slyšících dětí slyšících rodičů.

LEONHARDOVÁ a GRÜNEROVÁ shrnují, nejohroženější jsou mladší děti. Ty starší, které navštěvují mateřskou školu a stýkají se častěji se slyšícími lidmi jsou většinou schopné řečový deficit vyrovnat. Velký význam spatřují v délce každodenního kontaktu se slyšícími. V tomto faktu vidí hlubší souvislosti než v pozici mezi slyšícími sourozenci, které se dosud připisovala velká úloha.

Se závěry šetření německého výzkumu lze souhlasit. Prvořadou roli v osvojení jazyka, ať mluveného či znakového, hraje vždy samotná komunikace. Dítě musí mít dostatek příležitostí setkávat se pravidelně a v delších intervalech s danou jazykovou skupinou. Otázka vývoje řeči slyšících dětí neslyšících rodičů je složitá a výsledky výzkumů se různí. Domnívám se, že to souvisí s mnoha faktory. Především každé dítě je individualita, má jiné dispozice, jiné podmínky prostředí, jinou míru adaptability a hlavně existuje široké spektrum komunikačních prostředků v neslyšící rodině (mluvený jazyk za pomoci odezírání, znakový jazyk, mluvená řeč doprovázená znaky, znakovaná čeština). V rodinách, kde neslyšící rodiče komunikují s dítětem výhradně orální řečí (především, je-li jeden z rodičů nedoslýchavý) mají děti, dle mého názoru, menší odchylky ve vývoji řeči než v rodinách, které preferují znakový jazyk. Tímto tvrzením však nezavrhuji komunikaci s dítětem ve znakovém jazyce, naopak jsem jejím zastáncem.

U první skupiny dětí, tedy u těch, které komunikují s rodiči orálně, se nemohou v mluvené řeči objevit gramatické struktury znakového jazyka, jak uvádějí LEONHARDOVÁ a GRÜNEROVÁ, neboť tyto děti nepoužívají znakový jazyk. Podle těchto zmíněných podmínek je nutné diferencovat skupinu dětí do několika specifických podskupin.

3.8 Vývoj znakového jazyka u slyšícího dítěte

Znakový jazyk má obdobný ontogenetický vývoj jako jazyky mluvené. Stejně tak platí, aby se dítě (slyšící i neslyšící) naučilo znakový jazyk, musí být vystaveno tomuto jazyku.

Nejnovější výzkumy z USA (www.handspeak.com) dokládají, že každé dítě má dispozici k fyzické komunikaci, která se objevuje před schopností verbálně komunikovat. Bylo zjištěno, že prostřednictvím této komunikace lze ovlivnit pocity dítěte, jeho křik, pláč apod.

V rané fázi si dítě osvojí pohyby, gesta, výraz obličeje. Období 4. až 6. měsíců označuje literatura znakovým žvatláním, dítě napodobuje pohyby rukou a paží dospělých, nejsou to tedy znaky jako u dospělého člověka, ale vzdáleně se shodují s tvarem a pohybem ruky. Na znakové neboli manuální žvatlání reagují rodiče jako na záměrnou komunikaci ze strany dítěte. To motivuje jak dítě, tak rodiče zapojit se do konverzace.

V následujících dvou měsících si dítě osvojí nedokonalé znaky, které považujeme za protoznaky. Nejprve je užívá k označování sebe sama, lidí, místa, věcí a objektů (často spojené s generalizací). Odborná literatura označuje toto ukazování termínem pointing. Okolo 8. až 12. měsíce ovládá dítě jeden znak (máma), 16. až 24. měsíc je obdobím dvou znaků (nejčastěji bába, táta, kočka, pes). P. Knight (2001) uvádí nové poznatky, zmiňuje se o období v rozmezí 12. až 18. měsíce, kdy znakoví děti neuvádějí ukazování ve spojitosti s lidmi, i když ve spojitosti s objekty a místy ano. Kolem 18. měsíce se ukazování na lidi vrací, nejsou to již jen gesta, ale zájmena

znakového jazyka.

Do 30. měsíce komunikuje batole prostřednictvím tří znaků. V této fázi dochází k osvojování morfologie a syntaxe znakového jazyka, používají se komplexnější znakové výrazy. Po pátém roce se upevňuje základní stavba jazyka, ve věku deseti - dvanácti let vrcholí ontogenetický vývoj znakového jazyka. Dítě je schopno užít správně klasifikátory a prostorová slovesa.

VÁVRA (1990) a jiní autoři poukazují na zajímavé poznatky o nonverbální komunikaci dítěte. Nonverbální komunikace je vývojově starší jak ve smyslu lidstva, tak i vývoje jednotlivce. Například matka několik prvních měsíců po narození dítěte s ním komunikuje výhradně tímto způsobem. Dítě asi do věku tří let perfektně ovládá nonverbální komunikaci. Tato jeho schopnost je však postupně stále více překrývána verbální složkou poté, co se dítě naučí mluvit. Jedinec po nabytí řeči věnuje stále více pozornosti slovům a tím postupně klesá jeho schopnost číst nonverbální signály druhých.

Osvojení znakového jazyka slyšícím člověkem prostřednictvím mateřské metody je možné jen u slyšících dětí neslyšících rodičů, s tou podmínkou, že s nimi rodiče komunikují znakovým jazykem. Obdobně jako u všech jazyků míra zvládnutí jazyka závisí na několika faktorech, jako jsou individuální dispozice, vrozené intelektové předpoklady, podnětnost prostředí apod.

Osvojování si znakového jazyka je stadiální, srovnatelné se stadiálností mluveného jazyka, řeči. Akcelerace vývoje a výsledný stupeň zvládnutí znakového jazyka v dětském věku se zásadně liší u neslyšících dětí slyšících rodičů a neslyšících dětí neslyšících rodičů (můžeme zahrnout i slyšící děti neslyšících rodičů), a to ve prospěch těch druhých.

„Dětská znaková řeč je charakteristická zjednodušenou projevou stránkou a samozřejmě nižší znakovou zásobou. Znaky jsou pojmově velmi široké, často významově diferencované, zjišťujeme rovněž znaky mazlivého zdrobnělého charakteru. Vývoj dětského znakového jazyka je pomalejší než vývoj mluvené dětské řeči u slyšících.“ (ŘEHÁKOVÁ, 1990) Ačkoli se tato autorka zmiňuje o vývoji

znakového jazyka u neslyšících dětí, lze tento poznatek aplikovat i u slyšících dětí neslyšících rodičů. Fáze osvojování znakového jazyka probíhá obdobně, jen s tou odchylkou, že dítě si osvojuje i jazyk mluvený. V takové situaci mluvíme o bilingvistu, o němž se zmiňuji v samostatné kapitole.

Kromě znakového jazyka si většina slyšících dětí neslyšících rodičů osvojí odezírání. Přispívá k tomu skutečnost, že neslyšící lidé navazují při hovoru vizuální kontakt, který je nezbytnou podmínkou komunikace Neslyšících.

Je však nutno podotknout, že vývoj znakového jazyka slyšícího dítěte se ne vždy obejde bez výkyvů. Blíže specifikuji: dítě, které se v raném dětství naučí znakovou řeč, může v pozdějším věku v důsledku např. tlaku sociální skupiny, negativní zkušenosti, touhy po splynutí s ostatními vrstevníky, krize identity, citlivého období puberty, identifikace se slyšící společností, odmítat znakový jazyk. Negativistický postoj ke znakovému jazyku je stav buď dočasný nebo trvalý. Pokud se jedná o přechodné období, jedinec si uvědomí svou výjimečnou roli, možnost žít ve dvou světech. K fázi uvědomění ho mohou přivést třeba neslyšící přátelé.

3.9 Tlumočení slyšících dětí neslyšícím rodičům

Ve věku, kdy si ostatní vrstevníci hrají, umějí slyšící děti neslyšících rodičů telefonovat, nakupovat, vyřizovat poštovní záležitosti apod. Kolem sedmého – osmého roku začínají slyšící děti v rodině zastávat roli tlumočnicka. Dítě přichází i do styku s kompenzačními pomůckami rodičů popř. sourozenců a učí se s nimi manipulovat. Můžeme tvrdit, že tato specifická role dítěte rozšiřuje jeho obzory, rozvíjí jeho komunikační schopnosti, pěstuje samostatnost, učí ho řešit různé problémy apod.

Negativní pohled na tlumočnické služby dětí na veřejnosti má finská badatelka znakového jazyka RIITTA VIVOLIN - KAREN, která na přednášce o tlumočnických službách ve Finsku, jež se konala na podzim roku 2001 v Praze, uvedla zajímavý příspěvek. Podle mezinárodně platné Úmluvy o právech dítěte (Článek 32 - Dětská

práce) a finského zákona nesmí žádné dítě pracovat a to se vztahuje i na tlumočnické aktivity dětí. Jedná se především o tlumočení dítěte na veřejnosti, kde by měl vystupovat pouze tlumočnický profesionál, který je za své služby placen. Dále referovala o tom, že děti za své tlumočení dostávají odměnu v podobě bonbónů, zmrzliny apod. Ještě dnes jsou k těmto službám využívány. Zde je nutné podotknout, současný stav je zároveň odrazem úrovně tlumočnických služeb v zemi. Z předchozích výpovědí je patrné, že s tímto problémem se potýká i vyspělá země jako je Finsko, i když v mnohem menším měřítku než je tomu u nás. V souvislosti s hrazením tlumočnických služeb ve Finsku uvedla také některé překvapivé názory úředníků na tlumočení dětí. Vyjádření úřednic znělo: *A jak jste to dělali dříve? To je výborný způsob (když děti tlumočí rodičům) jak ušetřit a zajisté to podporuje dobré vztahy v rodinách.*

R. Vivolin - Karen ve své výzkumné práci pokračuje, jejím cílem je zmapovat, jak často a při jakých příležitostech tlumočí děti. Tyto údaje může získat jen od samotných Neslyšících, od rodičů slyšících dětí. Tato zkušená tlumočnice poukazuje i na to, že ne pro každé dítě je tlumočení příjemná zkušenost. Traumatizujícím zážitkem může být např. tlumočení v bance, na úřadě, řešení nějakého sporu. Dítě nemůže ve svém věku rozumět všem termínům a problémům dospělých. Tato role by měla být přiřknuta pouze profesionálnímu tlumočnickovi, který zná danou problematiku, vyzná se v termínech, má patřičnou slovní zásobu (zásobu znaků) a předá tak neslyšícímu rodiči přesné informace. Problematika tlumočnických služeb je také otázkou finančních zdrojů, ale to je již mimo rámec této práce.

3.10 Translace

V odborné literatuře z translační lingvistiky se rozlišuje pojem tlumočení a překlad. Tlumočení je převážně ústní převod informací z výchozího jazyka do jazyka cílového. Společným znakem tlumočení a překladu je převod (translace) z jazykového kódu výchozího jazyka do jazykového kódu cílového jazyka. Vzhledem ke specifickému

převodu informací mezi češtinou a vlastním znakovým jazykem a opačně, považuje JANOTOVÁ (1990) termín “převod” za nevhodnější. Podle této autorky má vlastní převod v zásadě tři fáze:

- **První fáze** - je proces percepce. Probíhá komunikace mezi mluvčím a tlumočícím dítětem, dítě přijímá informaci v mluvené řeči - jedná se o aktivní následek a porozumění výchozímu jazyku a pochopení obsahu textu.
- **Druhá fáze** - translace - tj. jádro vlastního převodu. Informaci je dekodována na základě pravidel výchozího mluveného jazyka a kódována podle pravidel cílového jazyka, v tomto případě jazyka znakového. Tato fáze představuje centrální, klíčovou a nejobtížnější část celého procesu. Dítě zde musí co nejdříve převést myšlenku, obsah sdělení, do odlišného jazykového systému.
- **Třetí fáze** - je reprodukce ve znakovém jazyce Neslyšících. Jedná se o translaci výsledné informace. Cílem převodu je obsahová ekvivalence textu při zachování dalších podmínek vyplývajících z konkrétní komunikační situace.

Rozlišujeme dva způsoby převodu informací - tlumočení simultánní (současné, tj. tlumočení prováděné zároveň s projevem mluvčího) a tlumočení konsekutivní (následné, tj. tlumočí se po vyslechnutí celého sdělení nebo jeho části). Při simultánním tlumočení (které Neslyšícím nejlépe vyhovuje) dochází k převodu ve velmi malém čase. V rodinném kruhu, kdy se např. sledují zprávy, film apod. je běžnější konsekutivní tlumočení. Nejedná o pouhou translaci, občas je třeba i doplňující výklad jednotlivých pojmů. Převod je snazší, pokud se jedná o známé skutečnosti. Jedná-li se o translaci s výkladem jednotlivých pojmů, je situace pro tlumočící dítě i příjemce, tedy jeho rodiče, obtížnější. Musíme často brát zřetel k menší pojmové zásobě jak tlumočícího dítěte (myslím tím dítě školního věku) tak i neslyšících rodičů. Bez porozumění textu nelze informace dobře převést a z toho pak plyne chybné pochopení přijímané informace či její nepochopení.

Znaková zásoba se nekryje se slovní zásobou mluveného jazyka, proto chybí řada adekvátních znaků pro běžně používaná slova a naopak. Často tedy dochází k situaci, kdy je sdělení nutno vyjádřit opisem. Při tlumočení do znakového jazyka se tlumočnické řídí svým jazykovým citem a znalostí obsahu textu. Navíc se jedná o převod mezi značně odlišnými jazykovými systémy.

Tlumočí-li svým neslyšícím rodičům dítě, lze z předchozích údajů odvodit tyto nároky, na jazykovou a jinou vyspělost dítěte, aby mohlo svým neslyšícím rodičům tlumočit:

z obecných požadavků

- musí znát výchozí jazyk,
- jazyk cílový
- faktický obsah tlumočeného textu a terminologii

ze speciálních požadavků

- znát odpovídající slovní zásobu, která je i neslyšícím příjemcům dobře známa
- syntax a stylistiku znakového jazyka
- znát způsob myšlení Neslyšících.

Proces kódování a dekódování je závislý nejen na znalostech obou jazykových systémů, ovlivňují ho další faktory jako stav zraku a sluchu, pozornost, momentální stav dítěte, paměť ad. Translace do znakového jazyka je namáhavá činnost, pokud dítě tlumočí rodičům např. film, mohou mu uniknout některé vizuální pasáže, výjimkou není ani to, že si dítě nepamatuje podstatu filmu.

V České republice, obdobně jako v mnoha zemích, je velký nedostatek tlumočnicků, jejich podstatnou část tvoří děti neslyšících rodičů.

4. SPECIFICKÉ VÝCHOVNÉ PODMÍNKY

4.1 Mýty a předsudky o rodičovství Neslyšících

Problematika sluchového postižení není veřejnosti příliš známa. Je opředena spoustou mýtů a polopravd, které samozřejmě plynou z nevědomosti. Ráda bych v této kapitole vyvrátila některé mylné představy o světě Neslyšících.

Někteří neslyšící rodiče se vinou tohoto ocitají v nezáviděníhodné situaci. V jistých případech si museli obhájit právo na rodičovství. Ze strany lékařů se ozývaly dotazy, zda je vhodné přivést na svět sluchově postiženého potomka. (Tato diskuse je paradoxní vzhledem k tomu, že jen asi 5 – 10 % neslyšících dětí se narodí do neslyšící rodiny a naopak – 80 až 95 % neslyšících dětí pochází ze slyšících rodin.) Přirozeně vznikaly ostré konflikty.

V INFO-zpravodaji (1995) se můžeme dočíst i o takové situaci, kdy neslyšící manželé museli své rozhodnutí o přijetí rodičovské role stvrdit svými podpisy na formuláři k tomu sestavenému.

4.1.1 Hlídní malého dítěte

K prvním otázkám, které slyšící okolí snad nejvíce zajímají, bych zařadila otázky typu: *Jak pečují neslyšící rodiče o své malé dítě, když neslyší jeho pláč?*

V prvních fázích to neslyšící matka dítěte skutečně nemá snadné. Je pro ni těžké vystihnout, kdy dítě pláče, pokud na ně nevidí. Musí se zvýšenou pozorností sledovat projevy dítěte zrakem – a u toho ještě vykonat spoustu další práce související s péčí o dítě a o domácnost.

Pokud se vyskytují v blízkosti např. slyšící prarodiče, upozorňují neslyšící matku na zvukové projevy a potřeby dítěte. To u nich může vyvolat pocit, že výchova

vnoučete bude spočívat převážně na jejich bedrech.

Laickou veřejnost zde může napadnout otázka, jak neslyšící matka pozná, že dítě pláče v noci, když ona spí. Někdy matka spí společně s dítětem, má ho ve své těsné blízkosti. Pokud dítě pláče či je neklidné, matka ucítí vibrace. Dnes již máme k dispozici i moderní technické pomůcky, takže tento problém pomůže vyřešit signalizátor pláče dítěte. Mikrofon zachytí akustický signál, který je transformován do světelné podoby.

Přesto musí rodiče neustále dbát zvýšené ostražitosti, jelikož nemohou sluchem kontrolovat pohyb dítěte, manipulaci s různými předměty, popř. nějaký úraz apod.

Výchova slyšícího dítěte neslyšícími rodiči je srovnatelná s výchovou slyšícího dítěte slyšícími rodiči, ale v určitém směru se svými specifiky odlišuje. Zvláštnosti výchovy spatřuji zejména v odlišné jazykové komunikaci, v kultuře, myšlení a jednání Neslyšících. Také zde mohou nastat problémy, např. dorozumívací potíže, výchovné potíže atd.

4.1.2 Mluvený projev Neslyšících

Jedním z mnoha mylných názorů slyšících laiků je: *Neslyšící rodiče neslyší a tudíž nemluví (nepoužívají hlasitou řeč).*

Tato mylná domněnka souvisí s užíváním nesprávného termínu „hluchoněmý“, který samotné Neslyšící hluboce uráží a citlivě na něj reagují. Bohužel se s ním dodnes setkávají jak na veřejnosti, tak v tisku, v lékařských zprávách apod.

I neslyšící člověk má mluvní orgány funkční, přestože srozumitelnost jejich mluveného projevu může být pro většinu lidí méně srozumitelná. Avšak vlastní děti svým rodičům rozumí, jsou zvyklé na zvláštnosti jejich mluvy.

Důležité je však podotknout, že většina Neslyšících má špatné zkušenosti komunikovat mluvenou řečí. Souvisí to jednak s kritickými reakcemi veřejnosti na odchylky od ortoepické normy (odchylky v artikulaci, v modulačních faktorech řeči)

a jednak nezáživnou a namáhavou logopedickou péčí, které byla v době orálního vzdělávání věnována hlavní pozornost a která nepřinesla valné výsledky. Neslyšící lidé jsou si vědomi, že jejich hlasový projev není dokonalý, a proto ho na veřejnosti příliš nepoužívají, aby se tak nestali středem pozornosti či dokonce terčem posměchu. V soukromí neslyšící lidé doprovází komunikaci hlasovým projevem běžně. Navíc někteří z rodičů komunikují se svými slyšícími dětmi pouze mluvenou řečí a to z toho důvodu, aby si udrželi a s pomocí dítěte rozvíjeli vlastní mluvenou řeč (gramatiku a slovní zásobu českého jazyka).

„Výzkumy hodnocení zvukové stránky řeči Neslyšících z hlediska sociální přijatelnosti, ukázaly, že při posuzování sociální přijatelnosti řeči (podobně jako při hodnocení srozumitelnosti řeči) existují rozdíly mezi hodnocením skupinou laiků a skupinou učitelů. Skupina laických posluchačů hodnotila sociální přijatelnost řeči výrazně horšími známkami než učitelé neslyšících.“ (JANOTOVÁ, ŘEHÁKOVÁ, 1990)

Slyšící lidé se často domnívají, že zvláštní charakter řeči Neslyšících je dán tím, že neslyšící neumějí dobře artikulovat. Řada studií upozorňuje na význam suprasegmentárních faktorů, tj. melodie, přízvuku, rytmu a tempa pro hodnocení kvality řeči neslyšících.

V tomto kontextu mohu uvést další dotaz, se kterým se občas ze strany slyšících přátel setkávám. Zní ve smyslu: *Spory neslyšících rodičů se jistě odehrávají v tichosti bez jakéhokoliv rámusu. To musí být velká výhoda.* Neslyšící člověk, jak jsem uvedla výše, není zbaven schopnosti hlasového projevu, proto se i takové situace odehrávají obdobně jako v každé jiné rodině.

4.1.3 Slyšící děti v neslyšící rodině a znakový jazyk

Mnoho laiků se domnívá, že: *Všechny slyšící děti neslyšících rodičů ovládají znakový jazyk.*

Tato domněnka je mylná. Slyšící děti se znakový jazyk nenaučí automaticky,

záleží na přístupu rodičů, zda s dítětem komunikují znakovým jazykem nebo z různých důvodů upřednostňují jazyk mluvený.

Velkou roli, která může ovlivnit osvojení znakového jazyka slyšícím dítětem, hraje skutečnost, zda jeden z rodičů slyší či oba rodiče neslyší. Dalším faktorem, který se spolupodílí na osvojení znakového jazyka, je přítomnost neslyšícího sourozence.

4.1.4 Důležitost správných postojů k neslyšícím rodinám

Každý člověk je formován vztahy s ostatními lidmi. Přístup veřejnosti k lidem s jakoukoli odchylkou je důležitý. Děti vnímají a často přejímají postoje jiných lidí. Pokud společnost - například i vrstevníci - dávají dítěti negativním způsobem najevo odlišnost jeho rodičů, dítě to nese velmi těžce. Dítě má k rodičům citový vztah a potřebuje si svých rodičů vážit. Negativními přístupy lidí k jeho rodičům je dítě ohroženo, neboť může dojít k narušení jeho psychické rovnováhy. Působením nesprávného postoje okolí se může slyšící dítě stydět za to, že jeho rodiče neslyší, že komunikují znakovým jazykem. Neumí se bránit takovýmto zásahům.

Každý člověk má tendenci se nějakým způsobem začlenit do společnosti ostatních a být tak součástí skupiny lidí. S tím souvisí potřeba nevybočovat výrazným způsobem z celku, protože to vyvolává nelibost či posměch ostatních. Dítě neslyšících rodičů však může mít "nálepkou" odlišného dítěte.

JANOTOVÁ a ŘEHÁKOVÁ (1990) zjistily, že slyšící děti mají často ke znakovému jazyku negativní vztah, ať už proto, že se nechtějí od slyšících lišit, nebo proto, že se celému okolí zdůrazňovalo, že se znakové řeči nemají učit a mají na neslyšící jen mluvit. Opačným důvodem může být i to, že již od dětství plní děti namáhavou úlohu tlumočnicka rodičů.

Postoje slyšících dětí k neslyšícím rodičům se mění během různých vývojových období. Rozhodujícím faktorem pro postoj slyšících dětí neslyšících rodičů ke znakovému jazyku však bývá citový vztah k rodičům.

„Poslední desetiletí bylo pro Českou republiku v mnoha ohledech přelomové, a to

se týká i postojů k lidem, kteří se od většinové populace nějakým způsobem odlišují. V souladu s tím se jinak než dříve veřejnost začíná dívat i na naše neslyšící spoluobčany. Hluchotu postupně přestáváme považovat za „postižení“, které musíme napravit a dosáhnout tak toho, aby neslyšící jako my, slyšící většina, mluvili. Veřejnost se postupně učí respektu ke kulturní a jazykové jinakosti neslyšících MACUROVÁ.“ (In: Speciální pedagogika, 2001, s. 69)

Změna nastala i uvnitř společnosti Neslyšících. Mladí lidé začínají hájit práva své komunity, postavení znakového jazyka ve svém životě, jeho roli ve vztahu ke vzdělání a kultuře Neslyšících. To se odráží i na zdravém sebevědomí neslyšící mládeže.

4.1.5 Adaptace slyšících dětí ve specifickém výchovném prostředí

K běžným rodičovským povinnostem přibývá neslyšícím rodičům několik problémů navíc. Zpočátku se zabývají otázkami, kdy jejich slyšící dítě pochopí, že rodiče neslyší, zda budou na jeho výchovu stačit a jak se bude učit mluvit? A co když svému dítěti nebudou rozumět?

Tyto starosti jsou ve většině případů zbytečné. Neslyší-li oba rodiče, dítě si brzy všimne, že na sebe rodiče musí vidět, aby si rozuměli a že dorozumívají prostřednictvím rukou. Snadno se přizpůsobí.

Odlišná situace je v případě, kdy jeden z rodičů slyší a druhý ne. O tomto faktu se zmiňuje STRNADOVÁ (1995). Z vlastní zkušenosti uvádí, že rodiče někdy experimentují. Formou hry se snaží malému dítěti předvést, že jeden z rodičů nepřiběhne na jeho zavolání a nereaguje na každé jeho žvatlání radostně jako druhý rodič, který slyší. Dítě po nějakém čase tento princip pochopí a naučí se na sebe upozorňovat dotykem, mávnutím rukou nebo dupnutím.

K podobným závěrům dospěla jedna paní tlumočnice, která mi sdělila svou zkušenost se svou dcerou: Když mojí dceři bylo asi 2,5 roku, tak při komunikaci používala jak znakový jazyk, tak mluvené slovo. Při rozhovoru s babičkou

pochopitelně znakovala a artikulovala avšak bez hlasového projevu, když se však otočila na mě, okamžitě začala komunikaci v mluveném slově. Za povšimnutí stojí fakt, že ji nikdo neupozornil, jak má správně a dobře používat formu komunikace. Sama poznala, jak má ke komunikaci přistupovat.

Tato zkušenost potvrzuje, že i malé dítě, pokud je dostatečně vnímavé a bystré, záhy pochopí, jaký komunikační prostředek s danou osobou užít, aby mohlo sdělit své potřeby, pocity a přání a bylo mu zároveň porozuměno.

4.1.6 Vztah dítěte k rodičům v různých věkových obdobích

Ve všech rodinách prochází vzájemný vztah dětí a rodičů vývojem a je poznamenán typickými vývojovými projevy dětí.

Malé dítě, pro kterého jsou matka a otec nejdražšími osobami na světě, přijímá své neslyšící rodiče s naprostou samozřejmostí, bezvýhradně a nekriticky.

Dítě školního věku se již dostává více do kontaktu se slyšícími společnostmi a má možnost konfrontovat dva odlišné světy - svět Neslyšících, jehož součástí je jeho rodina a svět slyšících, který obklopuje a prostupuje společenstvím Neslyšících. Občas se stává, že dítě musí bránit (slovně někdy i fyzicky) své rodiče před nepochopením slyšících dětí, které neví mnoho o Neslyšících a neví jaké je to neslyšet. Svými posměšky a pomluvami dokážou svého spolužáka hodně potrápiti. Tendence zaujímat ke svým rodičům ochranný postoj je později přenášena i na ostatní Neslyšící.

Zaznamenala jsem různé zkušenosti potomků neslyšících rodičů. Někteří poukazovali na to, že dokázali ze svého postavení vytěžit: *Chovala jsem se jako Neslyšící, znakovala jsem a když bylo třeba, ukázala jsem světu, že slyším a umím mluvit jako ostatní. To vzbuzovalo u slyšících pozornost, která se často pojila s ochotou a snahou vyjít vstříc.* Zkušenosti jsou různé, pro ilustraci uvádím opačný příklad: *Ve druhé třídě základní školy jsem byla zařazena do nevýběrové třídy z toho důvodu, že mám neslyšící rodiče a pravděpodobně bych učivo výběrové třídy*

nezvládala. O mém osudu rozhodli slyšící lidé bez přítomnosti mých rodičů.

Období puberty bývá citlivým obdobím, kdy jedinec reaguje na jakékoli odchylky. Stává se, že se na určitý čas identifikuje s většinovou kulturou a kulturu Neslyšících odmítá. Slyšící veřejnost si často myslí, že intelekt Neslyšících je narušen. Domnívají se, že znakový jazyk nemůže být plnohodnotným komunikačním prostředkem. Odloučení od Neslyšících může být spjato s negativním viděním sebe sama, s kompenzačními představami o vlastní nedostatečnosti apod.

V adolescenci či dospělosti mají slyšící děti neslyšících rodičů vůli být opět součástí kultury svých rodičů. Z psychologického hlediska by se mohlo říci, že se dostávají do fáze druhého sebeuvědomění. Vědomě se snaží rozvíjet své znalosti znakového jazyka, kultury Neslyšících a vytvářejí blízké vztahy a pevné pozitivní vazby jak s rodiči, tak i s neslyšícími přáteli.

Je však třeba mít na paměti, že každé dítě je svébytný subjekt, který prochází různými vývojovými stádii, má individuální zkušenosti a každé z nich může tutéž situaci prožívat odlišně. Navíc je zde velká variabilita dalších podmínek. Proto bychom neměli výše zmíněné výroky považovat za všeobecně platné. Chápejme je jako jednu z mnoha alternativ, které se mohou v průběhu vývoje jedince objevit. Záleží také na samotných rodičích, zda v dítěti posilují pocit sounáležitosti s kulturou Neslyšících, zda svého potomka naučí znakovému jazyku apod.

4.2 Specifické výchovné problémy

S různými výchovnými problémy se setkává každá rodina bez ohledu na stav sluchu. V případě neslyšících rodičů slyšících dětí se však vyskytují situace, které jsou pro tyto rodiny zcela specifické. Souvisí s mírou informovanosti rodičů, jinou zkušeností z výchovného prostředí (internáty) a s jinými vzdělávacími podmínkami.

4.2.1 Dítě - škola - rodiče

Spolupráce mezi školou a rodiči není v mnoha případech dostatečná. Třídní schůzky bývají problémem, tlumočnick často chybí (někdy rodičům tlumočí vlastní dítě) a třídní učitelé zapomínají respektovat zásady, které by ve styku s neslyšícím člověkem měli dodržovat. Situace se řeší tím způsobem, že třídní učitel podává rodičům písemné zprávy o školním prospěchu jejich dítěte nebo za rodiče zaskakují slyšící prarodiče nebo někdo z příbuzných.

Slyšící děti z neslyšících rodin se učí a plní domácí úkoly většinou samy, bez pomoci svých rodičů. Ne každý rodič má k této činnosti dispozice. Uvažme, že v minulosti byli Neslyšící vzděláváni podle redukovaných osnov. Tuto situaci komplikuje také jazyková bariéra, která má u většiny Neslyšících negativní důsledky v oblasti čtení s porozuměním.

Pokud se v rodině vyskytuje neslyšící sourozenec, bývá pravidlem, že slyšící dítě se věnuje školním záležitostem neslyšícího sourozence.

4.2.2 Vliv neinformovanosti a jiných životních zkušeností

Ani pro slyšící rodiče není vždy snadné držet se správných výchovných zásad. U neslyšících rodičů k tomu přistupují některé dodatečné faktory. STRNADOVÁ (1996) poukazuje na to, že neslyšícím rodičům chybí mnoho informací, které jim nikdo nesdělil a v některých situacích sami potřebují tlumočnicka znakové řeči. Neslyšící rodiče mají situaci o to složitější, že je nikdo nepoučil, jak správně vést a vychovávat své dítě. Musíme si také uvědomit, že v minulosti vyrůstala značná část neslyšících v internátech, odkud tedy mají znát správné zásady výchovy?

To, co neslyšící rodiče znají, dokážou bez problémů předat i svým dětem - neslyšícím i slyšícím. Avšak Neslyšícím chybí mnohé všeobecné informace. Je to pozůstatek nedávné minulosti, kdy Neslyšícím byla přisouzena podřadná role ve společnosti a nebylo možno dosáhnout vyšší úrovně vzdělání. To mělo řadu i jiných negativních důsledků pro jejich život, například v oblasti výběru povolání a možnosti

seberealizace.

Přitom Neslyšící nemají možnost dozvědět se mnohé věci bezděčným odposlechem hovorů lidí kolem sebe. Pro slyšícího člověka je samozřejmostí běžná konverzace s druhým člověkem, nezáměrně může vyslechnout hovory jiných lidí, jsou mu dostupné programy televizního vysílání, poslech rádia a návštěva kina, což bývá pro neslyšícího člověka mnohdy nedostupný luxus. Pokud Neslyšící navštíví kino, vybírá převážně ze zahraničních filmů, které jsou opatřeny titulky. I v televizi je závislý na omezeném výběru pořadů, které jsou opatřeny skrytými titulky.

Hovory slyšících lidí neslyšící člověk nemůže sledovat. Občas se setkám ze strany Neslyšících se zvědavými otázkami typu: *A co si lidé v tramvaji obvykle povídají? O čem se ti dva hádají?* Neslyšící člověk by mnohdy rád věděl, jaké informace si slyšící lidé na veřejnosti sdělují.

Slyšící dítě se prostřednictvím sluchu dozvídá o různých jevech, které samo nevidělo, nezažilo. Má větší přísun informací než jeho neslyšící rodiče, kteří jsou odkázáni na příjem většiny informací zrakem.

4.2.3 Riziko pedagogické inverze

Zde bych si dovolila doplnit tvrzení STRNADOVÉ (1995), která se ve své knize *Jaké je to neslyšet* zmiňuje o případech, kdy se rodiče dostávají do područí svých dětí. Odborně to lze nazvat pedagogickou inverzí.

Jak k těmto situacím dochází? Rodiče jsou dítěti za jeho tlumočnické služby nesmírně vděční, udělají pro dítě cokoliv a poskytnou mu vše po čem touží. Své jednání omlouvají s vysvětlením, že dítě jim to vynahrazuje jinými prostředky. Souvisí to také s tím, že rodiče často své malé děti nekriticky obdivují. Neslyšící rodiče žasnou, jak jejich malé dítě umí hezky mluvit, jak si ve všem si snáze poradí a už v tom dětském věku toho tolik ví. Srovnávají totiž vědomosti svého potomka s tím, co sami v jejich věku uměli a věděli. Neuvědomují si, že kdyby slyšeli, uměli by totéž.

„Slyšící děti školního věku mají často v některých směrech daleko větší znalosti

než jejich neslyšící rodiče. Zatímco ve slyšících rodinách jsou pro děti zdrojem poučení rodiče, v neslyšících rodinách se slyšícím školákem tomu často bývá naopak.“ (STRNADOVÁ, 1996, s.116)

Za těchto okolností si slyšící dítě může v neslyšící rodině vydobýt nezdravou pozici, kdy rodiče své poslouchají své dítě. Před touto situací je třeba neslyšící rodiče varovat.

Zde pak vyvstává problém rodičovského vzoru. Malé dítě přijímá se vši úctou a láskou své rodiče, které jsou pro něj vším, jsou jeho vzorem. Problém může nastat v pozdějším věku, zejména v období puberty, kdy dítě citlivě a někdy ne příliš adekvátně reaguje na jinou sociální zkušenost, na odlišné názory, postoje a chování svých neslyšících rodičů.

4.2.4 Nedostupnost obecných informací o výchově

Příručka či informace o výchově slyšícího dítěte v neslyšící rodině neexistuje dosud žádná. Neslyšící rodiče mají právo na dostupné informace stejně jako rodiče slyšící. Mohlo by se tak předejít mnoha omylům a výchovným chybám.

Ve stejném duchu se o nedostatku zkušeností a informací tohoto druhu zmiňuje STRNADOVÁ (1995). Navrhuje řešit tuto problematiku zařazením výchovy k rodičovství včetně základních výchovných principů do rodinné výchovy na školách pro neslyšící děti.

Z rozhovorů, které jsem provedla s některými neslyšícími rodiči, vyplynulo, že by rodiče uvítali spíše besedu než jinou formu sdělení (např. přednášku, publikaci nebo příručku). Dle mého názoru by bylo podnětné, zorganizovat seminář nebo setkání neslyšících rodičů slyšících dětí spolu s jejich potomky a vyměnit si své zkušenosti, názory a postřehy.

4.2.5 Informace ze zahraničí

V zahraničí (zejména v USA) existuje řada autorů, zabývajících se touto problematikou např. T. BULL (1998), M. A. BUCHINOVÁ (1990), R. HOFFMEISTER (1985), P. PRESTON (1994). Významné místo zauímají i monografie slyšících dětí z neslyšících rodin: H. L. BARASH A E. BARASH DICKEROVÁ (1991), L. DAVIS (2000), J. GREENBERGOVÁ (1970), R. SIDRANSKY (1990), L. A. WALKEROVÁ (1986).

Bohužel tyto zahraniční publikace jsou u nás většinou v knihovnách nedostupné. Proto se ve své práci opírám především o vlastní zkušenosti, o výsledky z empirického šetření a také o konzultační činnost.

Zjistila jsem, že existují k dané problematice nejen písemné texty, ale také videomateriály: autorka KRAFTOVÁ (1997) natočila vlastní videosnímek, v němž uvádí (v americkém znakovém jazyce s hlasovým doprovodem) své vzpomínky a humorné příběhy ze života neslyšících rodičů, dále LINKOVÁ (1997) ze Spolkové republiky Německo natočila film *Beyond Silence*, jež vyobrazuje boj slyšící dcery s neslyšícími rodiči o nezávislost ve svém životě. Film byl uveden, s českými titulky, i u nás pod názvem *Na druhé straně ticha*.

Další informace je možné získat v anglickém jazyce na webových stránkách <http://www.coda-international.org>, <http://www.gallaudet.edu>. Většině rodičům jsou i tyto snadněji dosažitelné informace z důvodu jazykové bariéry (informace jsou v anglickém jazyce) nepřilíš dostupné.

4.2.6 Organizace dětí neslyšících rodičů

Ve světě jsou slyšící děti neslyšících rodičů označovány termínem CODA (Children of Deaf Adults). Pod stejnojmenným názvem pracuje i mezinárodní sdružení těchto dětí. Jedná se o aktivní organizaci, jež se spolupodílí na mnoha výzkumech v oblasti znakového jazyka, psychologie, sociologie apod. Nabízí poradenské služby, pořádá různé semináře, společenské akce, kurzy znakového

jazyka, setkání rodičů s dětmi atd. Nefunguje samoúčelně, snaží se rozšířit prostřednictvím médií, především internetu, povědomí laické veřejnosti o kultuře Neslyšících, podává nejnovější informace z oblasti znakového jazyka a přibližuje slyšícím lidem život Neslyšících. Veškeré jejich úsilí směřuje k zachování, podpoře a rozvoji dvojího kulturního a jazykového dědictví slyšících dětí neslyšících rodičů.

Dle mého názoru by bylo jistě velkým přínosem vybudovat podobnou organizaci nebo poradenskou službu pro neslyšící rodiče slyšících i neslyšících dětí. Oprávněnost tohoto požadavku mohu potvrdit tvrzením, které se opírá o statistické údaje a ty udávají, že neslyšícím rodičům se rodí především slyšící děti.

Poradna pro neslyšící rodiče by měla za úkol poskytovat rodičům veškeré informace z oblasti rodičovství, péče a výchovy dětí, seznámit je s různými úskalími a problémy, které se mohou vyskytnout (např. šikana, promiskuita, drogy), rodiče by měli mít také přehled o sociálních dávkách, o právních záležitostech apod. Zjistilo se, že většina neslyšících matek neměla dostatek informací o těhotenství a nebyla informována o porodních záležitostech. Jedna maminka mi sdělila: *O těchto věcech mě stručně poučila tchýně 14 dní před porodem.* Známý jsou případy, kdy rodiče např. z obavy, že by mohli neslyšící dceru vystrašit, záměrně budoucí matku neinformují.

Spolu s osvětovou činností by fungovala také ambulantní péče a linka důvěry. Přítomnost tlumočnicka je samozřejmostí. Roli poradenského pracovníka by mohli zastávat slyšící potomci neslyšících rodičů, ti mají nejvíce osobních zkušeností v této oblasti.

Zdrojem dalších, obecných poznatků o výchově a její problematice může být pořad pro ženy - Sama doma - který vysílá každé úterý a čtvrtek ve 12,10 hodin Česká televize. Zmiňovaný pořad je již několik měsíců tlumočen do znakové řeči, neslyšící divačky tak mají možnost dozvědět se řadu praktických informací, návodů a rad od samotných odborníků.

4.3 Rady a doporučení neslyšícím rodičům slyšících dětí

Na závěr teoretické části této práce jsem se pokusila formulovat některá doporučení pro praxi určené neslyšícím rodičům slyšícího dítěte:

1. První krok, který by měl rodič udělat, je, zjistit stav sluchu u svého dítěte. Slyšící a neslyšící děti mají specifické potřeby, které se liší. Je nezbytné vědět, jak s dítětem pracovat, jak s ním komunikovat, jak rozvíjet jeho schopnosti apod. Neměli bychom toto zdánlivě pasivní období podceňovat. U neslyšícího dítěte je navíc nutné začít s včasnou kompenzací sluchu nasazením sluchadel. Lékařská péče v naší zemi dosud nezajišťuje kontrolu sluchu každého dítěte hned po narození. Rodiče sami ve vlastním zájmu by měli usilovat o včasné vyšetření sluchu dítěte, neboť se jedná o rizikovou skupinu, kterou je nutno sledovat. Lze tak předejít možným komplikacím, které mohou mít dlouhodobé následky.
2. Slyšící děti potřebují dostatek zvukových vjemů, dostatek mluvních vzorů. Případný nedostatek těchto informací, zapříčiňuje komunikační problémy a naruší socializaci dítěte mimo rodinu. Důsledky pak bývají dalekosáhlé a jedinec se obtížně vyrovnává s touto situací.
3. Rodiče by měli sledovat vývoj dítěte. Pokud jeho vývoj odpovídá věku, je to v pořádku. Má-li nějaké potíže (např. komunikační, socializační) nebo zaostává, mají rodiče za pomoci odborníků hledat příčinu.
4. Základem harmonického soužití je vzájemný pozitivně laděný citový vztah, kterým se u dítěte podporuje ochota ke komunikaci. Komunikace mezi rodičem a dítětem by se měla rozvíjet na dobré úrovni, aby se vytvořily plnohodnotné informační kanály.
5. Preferují-li rodiče komunikaci ve znakovém jazyce, měli by tímto způsobem komunikovat i s dítětem. Znakový jazyk má jak pro rodiče tak dítě velkou hodnotu. Později rodiče ocení znalost znakového jazyka u svého potomka.
6. Dítě by mělo získat pocit, že rodičům "může", nikoliv "musí" vždy tlumočit.

Pocituje-li dítě nátlak ze strany rodičů, vnímá tuto činnost negativně, jako povinnost, ze které nemá radost.

7. Nevědomky mohou rodiče dítě přetěžovat. Je nutné si uvědomit, že slyšet neznamená všechno vědět, všechno znát. Dítě nemusí vždy rozumět obsahu sdělení, úředním písemnostem apod.
8. Respektování věkových zvláštností dítěte s ohledem na jeho psychosomatický vývoj je součástí výchovného přístupu rodičů.
9. Snažíme se dát svému dítěti co neoptimálnější výchovu, vypěstovat v něm zdravé názory, postoje a hodnoty, být dítěti vzorem a oporou.
10. Využíváme vhodných příležitostí k seznámení slyšícího dítěte s kulturou Neslyšících, pěstujeme přátelské vztahy s neslyšícími lidmi. Podporujeme u svého dítěte příslušnost ke světu slyšících i Neslyšících.
11. Neslyšící rodiče a nejen oni ale všichni Neslyšící by měli znát Kodex tlumočnicka, měli by vědět o svých právech, o tom jaká je role Neslyšícího a naopak jaká je role tlumočnicka v komunikaci, jaké jsou obecné zásady tlumočení. Úkolem tlumočnicka je tlumočit, předávat plnohodnotné informace, tlumočnick nemá zastávat roli sociálního pracovníka, který Neslyšícímu pomáhá a jedná za něj.

B. EMPIRICKÁ ČÁST

1. CÍLE VÝZKUMU A STANOVENÍ HYPOTÉZ

Cílem výzkumu bylo na výběrovém vzorku zjistit a ověřit:

- a) Jakého stupně vzdělání dosahují slyšící děti neslyšících rodičů.
- b) Kolik procent dětí sledované skupiny má oba rodiče neslyšící.
- c) Zda mají tyto děti převážně slyšící sourozence.
- d) Zda byla doba přítomnosti dětí v prostředí slyšících lidí v období předškolního věku alespoň pět hodin denně.
- e) Které osoby se nejvíce podílely na osvojování mluvené řeči slyšících dětí z neslyšících rodin.
- f) Zda je sledován pravidelně stav sluchu u této rizikové skupiny.
- g) Zda slyšící děti z neslyšících rodin ovládají znakový jazyk na dobré úrovni.

Na základě uvedených otázek byly formulovány následující hypotézy:

Hypotéza č. 1: Převážná část zkoumaného vzorku dosáhla středoškolského vzdělání.

Hypotéza č. 2: Osmdesát procent slyšících dětí má oba rodiče neslyšící.

Hypotéza č. 3: Poměr mezi slyšícími a neslyšícími sourozenci je vyrovnaný.

Hypotéza č. 4: Slyšící děti z neslyšících rodin jsou vystaveni mluvené řeči slyšící

populace v dostatečné míře, nedochází k opoždění jazykového vývoje.

Hypotéza č. 5: Převážná většina si osvojila mluvenou řeč ve styku se slyšícími prarodiči.

Hypotéza č. 6: Stále není v dostatečné míře věnována pozornost stavu sluchu slyšících potomků a to jak ze strany lékařů tak samotných rodičů.

Hypotéza č. 7: Nadpoloviční většina slyšících dětí ovládá primární komunikační prostředek svých rodičů.

2. METODIKA VÝZKUMU

Při výzkumu bylo použito frekventované metody získávání dat v pedagogických výzkumech – dotazníku. Podle obsahu lze otázky rozdělit na otázky zjišťující fakta, otázky zjišťující znalosti a otázky zjišťující mínění dotazovaných. Osnova byla upravena tak, aby výpovědi zahrnovaly okruh problémů, jež byly předmětem výzkumu.

Zkoumaným osobám byl předložen anonymní dotazník s dvaceti uzavřenými otázkami, z nichž bylo možno označit více než jednu odpověď. Skupina respondentů vyplňovala dotazníky samostatně, bez předchozí instruktáže. K vyhodnocení jsem získala 28 dotazníků.

Výzkum probíhal od prosince roku 2001 do dubna 2002. V průběhu zadávání dotazníků se nevyskytly žádné závažné problémy.

Odpovědi byly podrobeny analýze a údaje kategorizovány. Získaná data byla tříděna se zřetelem na věk z důvodu rozdílných podmínek v dnešní společnosti. V dotazníku nebylo specifikováno, zda jde o muže či o ženu.

3. CHARAKTERISTIKA ZKOUMANÉHO VZORKU

Výzkum byl zaměřen na výběrový soubor 38 slyšících potomků z neslyšících rodin, z nichž 28 respondentů odpovědělo.

Šetření se zúčastnili lidé z různých částí České republiky, s odlišným sociálním postavením a různého věkového složení. Do výzkumné práce nebyly zahrnuty nedoslýchavé děti neslyšících rodičů ani slyšící děti, které měly neslyšící prarodiče.

4. VÝSLEDKY A JEJICH ANALÝZA

Hodnocení výsledků otázky č. 1

Průměrný věk 28 dotazovaných byl 31 let. Nejmladší proband dosáhl věku 15 let, nejstaršímu bylo 78 let.

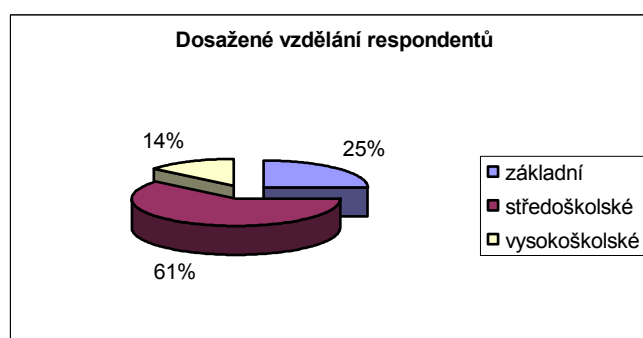
Šetření se zúčastnili lidé různého věkového složení z toho důvodu, aby bylo dosaženo objektivity výzkumu. Snažila jsem se také vysledovat vývoj postojů a názorů slyšících potomků z řad starší a mladší generace v souvislosti se změnou podmínek společnosti a změnou přístupu veřejnosti k lidem, kteří se nějakým způsobem odlišují.

Hodnocení výsledků otázky č. 2

Tab. 1: Dosažené vzdělání

Dosažené vzdělání	Absolutní četnost	Relativní četnost (%)
Základní	7	25
Středoškolské	14	61
Vysokoškolské	4	14
Celkem	28	100

Graf 1: Dosažené vzdělání

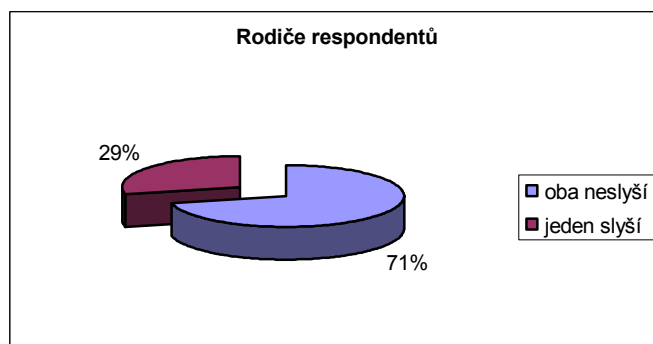
Při hodnocení druhé otázky jsem předpokládala podobný výsledek.

- Z grafu vyplývá, že většina respondentů (61 %) dosáhla středoškolského vzdělání.
- Základní vzdělání má 25 % dotázaných. Zde je nutno připomenout, že se výzkumu zúčastnila i mládež, a proto bychom neměli považovat otázku vzdělání za uzavřenou. U starších ročníků, které většinou tvořily skupinu se základním vzděláním, jsem se setkala s poznámkami, kde dotazované osoby uváděly: *V minulosti byly možnosti vzdělávání odlišné.*
- Vysokoškolské vzdělání uvedlo 14 % osob.

S problematikou vzdělání slyšících dětí z neslyšících rodin souvisí i přístup samotných rodičů k otázce vzdělávání. Převážná většina neslyšících rodičů dosáhla základního vzdělání a poté se vyučila nějakému řemeslu. Musíme si uvědomit, že v minulosti byl systém vzdělávání Neslyšících velmi omezen.

Hodnocení výsledků otázky č. 3:

Graf 2: Stav sluchu rodičů

Většina dotazovaných (71 %) má oba rodiče Neslyšící.

29 % slyšících dětí uvedlo, že jeden z rodičů slyší. Aby byla otázka správně a jednotně pochopena, byla k tomuto bodu připojena poznámka, kde jsem vyložila termín slyšící a neslyšící rodič. Do kategorie “slyšící” spadali ti rodiče, kteří preferují mluvený jazyk. K “neslyšícím” se počítali tací, kteří ve vzájemné komunikaci užívají znakový jazyk. To znamená, že nedoslýchavý rodič může být zařazen buď k neslyšícím nebo slyšícím podle toho, jaký komunikační prostředek je mu vlastní.

Z těchto výsledků se dovídáme i o partnerských vztazích Neslyšících. Manželství slyšícího a neslyšícího partnera jsou vidět velmi zřídka. Zkušenosti dokazují, že tato manželství se ne příliš osvědčila. Bylo zjištěno, že vztah mezi neslyšícím mužem a slyšící ženou je pevnější než v opačném případě, je-li slyšící partner a neslyšící partnerka.

ŠMÍDOVÁ (In: Gong, 2001) poukazuje na výzkumy ve Spojených státech, kde bylo zjištěno, že 5,1 % od narození neslyšících žen a 8,7 % prelingválně ohluchlých žen si bere slyšícího muže a naopak 5 % neslyšících mužů má za ženu slyšící

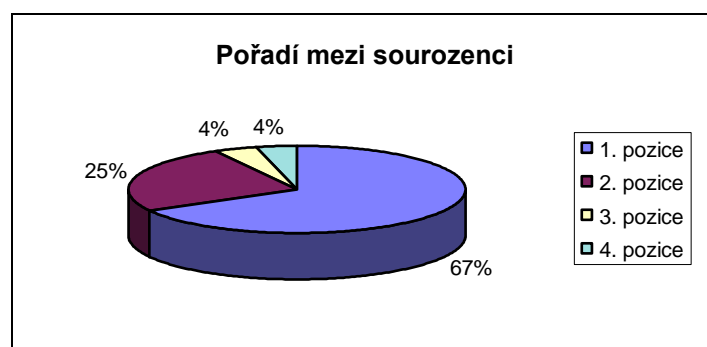
osobu.

Má-li Neslyšící slyšící rodiče, může být přání vzít si slyšícího partnera navíc podporováno rodiči, kteří chtějí zabránit tomu, aby v rodině byly dále neslyšící děti. Dalším motivem může být ulehčení výchovy dětí slyšícím partnerem. Velkou roli může hrát i očekávání, že se mladému neslyšícímu člověku otevře dosud nepoznaný svět slyšících.

Konfrontace s realitou brzy změní představy neslyšícího partnera. Pro blízký pozitivní vztah je nutná intimní a intenzivní komunikace, která se neobejde bez znakového jazyka. Jedině tato komunikace mezi sobě rovnými je produktivní. Pokud však slyšící partner, partnerka umí znakový jazyk, je situace odlišná. Manželství mezi Neslyšícími jsou ve většině případů trvalá.

Hodnocení výsledků otázky č. 4

Graf 3: Pozice mezi sourozenci

Na otázku, zda má respondent sourozence, odpověděla naprostá většina kladně. Ve skupině, která má sourozence, se vyskytuje 86 % dětí. Naproti tomu 14 % dotázaných žádného sourozence nemá.

Zajímala jsem se také o postavení mezi sourozenci. V první pozici mezi sourozenci se vyskytlo 67 % respondentů. Druhé pořadí bylo zastoupeno 25 %, třetí

pořadí 4 % a čtvrtá pozice 4 %.

Pozice mezi sourozenci může mít vliv na osvojení mluvené řeči, je-li starší sourozenec slyšící. Pořadí mezi sourozenci přiřazují velký význam také z hlediska osvojení znakového jazyka dítětem. Získané údaje ukázaly, že prvorozené děti mají náročnější pozici v rodině. Plní namáhavou roli tlumočnicka a ke zkušenostem se propracovávají vlastní cestou, kdežto druhé dítě získává hotové informace od staršího sourozence. Mladšímu sourozenci bývá ponechán volnější vývoj. Potvrdilo se, že starší děti ovládají znakový jazyk na vyšší úrovni.

Hodnocení výsledků otázky č. 5

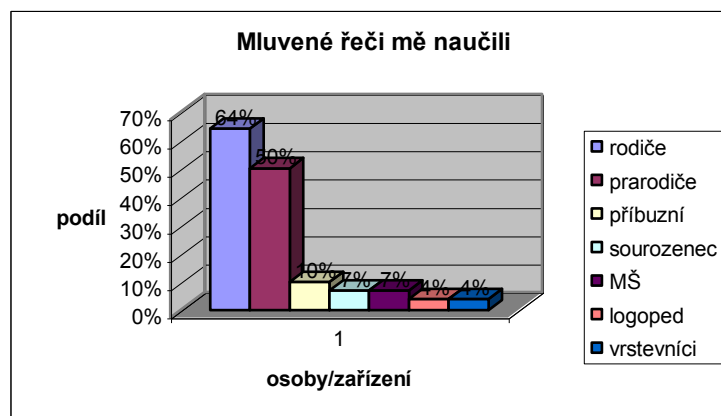
Váš sourozenec/ci slyší/neslyší?

Získané údaje vypovídají: 75 % sourozenců slyší, 11 % neslyší. Neslyšícím rodičům se ve většině případů rodí slyšící děti. Tomuto zjištění přiřadím velký význam, neboť se potvrdila nutnost řešit tuto dosud opomenutou otázku výchovy slyšících dětí v neslyšících rodinách. Rodiče zatím nemají možnost získat potřebné informace o výchově slyšícího dítěte, které vyžaduje v jistých případech specifický přístup odlišný od přístupu k dítěti neslyšícímu. Okrajově se touto problematikou ve svých publikacích zabývá V. STRNADOVÁ. Svou prací bych chtěla nabídnout informace, které by měly rodičům přiblížit a ozřejmit výchovu dítěte, které slyší.

Získané výsledky korelují se statistickými výzkumy, které uvádí: 90 % neslyšících dětí má slyšící rodiče. Z toho můžeme logicky usuzovat, že 90 % slyšících dětí neslyšících rodičů má slyšící prarodiče. S tímto tvrzením souvisí otázka č. 6.

Hodnocení výsledků otázky č. 6

Graf 4: Podíl osob na osvojení si mluvené řeči u dítěte

Výsledky ukazují, že na osvojování řeči slyšících dětí se podílí rodiče (64 %), prarodiče (50 %), příbuzní (10 %), sourozenec (7 %), mateřská škola (7 %), logoped (1 %), kamarádi (1 %).

Dítě se setkává s mluvenou podobou jazyka i ve vlastní rodině, značná část neslyšících rodičů (především nedoslýchaví rodiče) komunikuje se slyšícím dítětem mluvenou řečí, proto by nás nemělo udivovat, že respondenti odpovídali na danou otázku ve prospěch neslyšících rodičů.

Neméně významnou roli ve vývoji řeči zastávají také prarodiče, kteří poskytují dětem mluvní vzor a korigují případné odchylky v artikulaci a morfologii jazyka dítěte. Stává se, že dítě napodobuje řeč svých rodičů, avšak při správném a citlivém přístupu, kdy dítěti vysvětlíme, jaká je situace rodičů, snadno dosáhneme správného výsledku. Pokud dítě tráví většinu času v prostředí slyšících lidí nebo je-li jeden z rodičů slyší či dítě vyrůstá ve společné domácnosti s babičkou, nejsou přirozeně odchylky zaznamenány. V některých případech prarodiče uvádí zvědavé dítě do obrazu, vysvětlují malému vnoučeti, proč např. maminka nevypráví pohádky na

dobrou noc, proč neslyší apod.

Výsledky zahrnují také vliv příbuzenstva, z nichž byl nejčastěji uváděn strýc nebo teta. Na osvojení mluvené řeči se v menším poměru podílejí také slyšící sourozenci, kteří poskytují mladšímu dítěti bezprostřední mluvní vzor.

Pozice mezi sourozenci má svůj význam, ale jak z výzkumu vyplývá, nehraje takovou roli, jakou jsem tomu připisovala. Dle mého názoru bychom měli hledat hlubší význam ve frekvenci kontaktů s ostatními slyšícími lidmi.

Vzrůstající čas, který slyšící děti tráví mimo rodinu - v mateřské škole - má vliv nejen na vývoj řeči předškoláka, ale také na osvojování vzorce chování slyšících lidí, s čímž souvisí socializace dítěte mimo okruh rodiny.

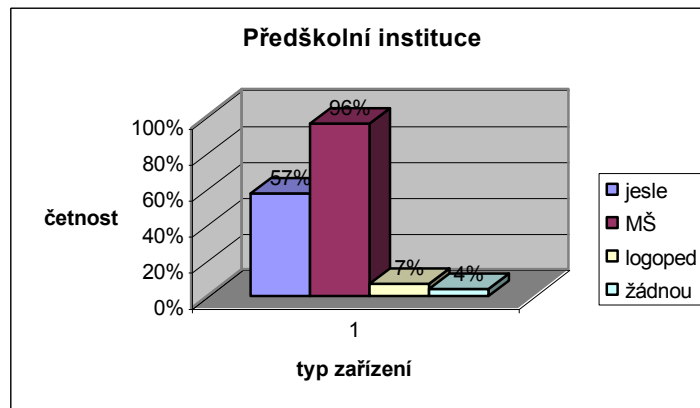
Čtyři procenta z dotázaných uvedlo, že se u nich vyskytly řečové nápadnosti, které si vyžádaly péči logopeda. Bohužel jsem nevysledovala v jakém věku bylo dítě ve spolupráci s logopedem a jak dlouhodobá byla tato péče. Samozřejmě následky chybné výslovnosti řeči se obtížně odstraňují a mohou mít psychické, společenské a jiné důsledky. Rodiče by se měli zajímat o vývoj řeči svých dětí, i když na jejich řečové odchylky nebývají upozorňováni.

Kategorie vrstevníků byla zastoupena stejně jako kategorie logoped. Analýza údajů dokazuje skutečnost, že neslyšící rodiče dokážou zajistit včasnou stimulaci řeči svého slyšícího dítěte.

Hodnocení výsledků otázky č. 7

Graf 5: Předškolní instituce

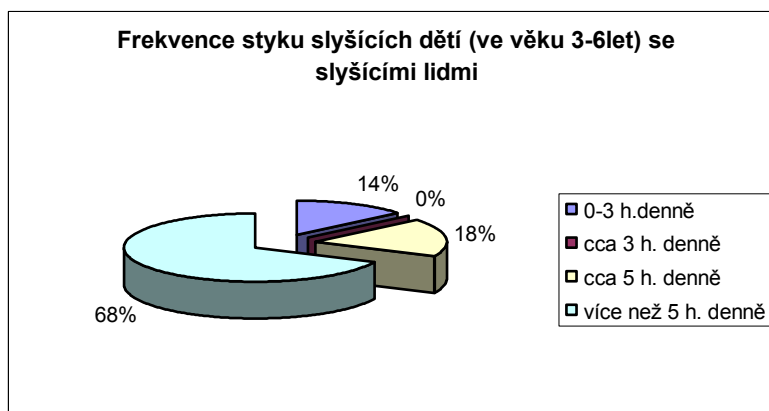

Šetření ukázalo, že rodiče jsou si vědomi nutnosti včasné řečové stimulace dítěte. Děti navštěvují jak mateřské školy (MŠ), tak jesle, jsou tedy ve styku se slyšícími lidmi. Deficit mluvního vzoru nebylo schopno kompenzovat 7 % dětí předškolního věku. Tyto případy si vyžádaly logopedickou intervenci. V odborné literatuře se uvádí různé údaje o frekvenci výskytu narušeného vývoje řeči v období vstupu dítěte do školy. A. LEONHARDTOVÁ a B. GRÜNEROVÁ (2000) uvádí, že podle metodicky vypracované mezinárodní studie prevalence se tyto počty pohybují mezi 3 až 8 %.

Ve vlastním šetření jsem zaznamenala ojedinělý případ, kdy jedna osoba z 28 respondentů, uvedla, že žádnou z předškolních institucí nenavštěvovala, vyrůstala spolu s dalšími třemi neslyšícími sourozenci, neměla však řečové potíže, protože byla v kontaktu se slyšícími lidmi osm hodin denně.

Hodnocení výsledků otázky č. 8

Graf 6: Pobyt předškoláka mezi slyšícími

Údaje v grafu č. 6 potvrzují původní předpoklad, že převážná část zkoumaného vzorku má dostatek kontaktů se slyšícími lidmi. Výsledky kulminovaly v kategorii “více než 5 hodin denně” (uvedlo 68 %). Zarážející je, že poměrným množstvím byla zastoupena i kategorie “méně než 3 hodiny denně” (uvedlo 14 %), která dosáhla téměř srovnatelné úrovně s kategorií “cca 5 hodin denně” (uvedlo 18 %). Skupina, která na danou otázku odpověděla “více než cca 5 hodin denně”, uváděla nejčastěji 8 hodin denně.

Údaje z první skupiny (“méně než 3 hodiny denně”) jsou paradoxní s ohledem na to, že naprostá většina z této množiny udává, že navštěvovala jesle a mateřskou školu. U všech těchto testovaných byli zaznamenáni oba rodiče neslyšící, v předchozí otázce č. 6: Mluvenému jazyku mě naučili, uváděly tyto osoby především prarodiče. Pouze u jednoho chlapce z této skupiny byla v dětství diagnostikována odchylka v řeči.

Hodnocení výsledků otázky č. 9

Tab. 2: Sledovanost stavu sluchu u slyšících dětí neslyšících rodičů

Byl sledován stav Vašeho sluchu	Absolutní četnost	Relativní četnost (%)
Ano	12	43
Ne	16	57
Celkem	28	100

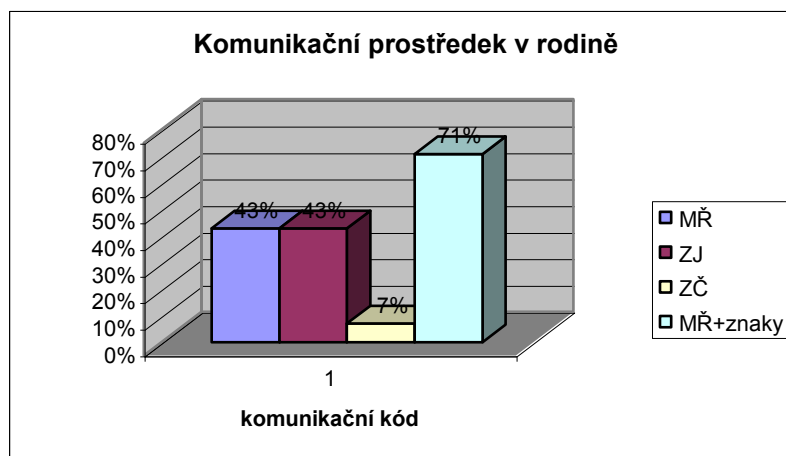
Z detailnějšího obsahového hlediska je zajímavé, že stav sluchu u této rizikové skupiny je jak ze strany lékařů, tak rodičů a samotných respondentů opomíjen. Překvapilo mě vysoké procento osob, jejichž sluch není kontrolován.

57 % z dotázaných odpovědělo, že stav jejich sluchu nebyl pravidelně sledován. Znamená to tedy, že sluchu není věnována dostatečná pozornost, přestože se jedná o jeden z nejdůležitějších smyslových analyzátorů.

Co se týče zbývajících skupiny, někteří v dospělosti v rámci prevence nadále sledují stav sluchu z obavy před možnou změnou kvality slyšení. V dospělém věku se však ojediněle setkáváme s progresivními změnami sluchu.

Hodnocení výsledků otázky č. 10

Graf 7: Komunikační prostředek v rodině

Údaje jsou opět zajímavé s ohledem na jejich třídění podle preference komunikačního prostředku v rodině. Zatímco mluvená řeč (MŘ = 43 %) zaujímá stejnou pozici jako znakový jazyk (ZJ = 43 %), převládá mluvená řeč doprovázená znaky (MŘ+znaky = 71 %). Respondenti označovali více než jeden konkrétní jazykový prostředek v komunikaci s rodiči. Výsledky v oblasti užívání mluvené řeči v neslyšících rodinách korespondují se získanými daty v otázce č. 6, v níž dotazované osoby (64 %) uváděly, že mluvenou řeč se učili od rodičů. Tento fakt také potvrzuje schopnost Neslyšících zmocnit se mluveného slova a popírá tak mylnou domněnku o němotě Neslyšících.

Je třeba se zmínit také o tom, že tímto výčtem nejsou vyjádřeny všechny komunikační prostředky, které souvisí se znakovým jazykem. Širokou škálu dorozumívacích prostředků doplňuje odezírání a jednoruční či dvouruční daktyl. Někteří jedinci (7 %) uvedli dokonce znakovanou češtinu.

Ačkoli jsem považovala termíny český znakový jazyk a znakovanou češtinu za pojmy zcela jasné, setkala jsem se s dotazy: *Jaký je rozdíl mezi těmito jazykovými kódy?* Překvapilo mě, že mezi dotázanými byl i tlumočnický znakový jazyk.

Problematika komunikačních prostředků mezi neslyšícími rodiči a slyšícími dětmi

by si zasloužila hlubší analýzu v podobě dalšího šetření.

Hodnocení výsledků otázky č. 11

V komunikaci s neslyšícím sourozencem používáte: mluvený jazyk, znakový jazyk, znakovanou češtinu, mluvenou řeč doprovázenou znaky, jiné...?

Ukázalo se, že většina slyšících sourozenců komunikuje s neslyšícím sourozencem opět mluvenou řečí doprovázenou znaky. Překvapivě žádný z dotazovaných nevedl znakový jazyk jako komunikační kód. Je to možná jeden ze signálů o nedostatečném působení znakového jazyka ze strany rodičů.

Hodnocení výsledků otázky č. 12

Měl/a jste pocit, že jste svými rodiči upřednostňován/a před sourozencem?

Zajímalo mě, zda rodiče mají tendenci upřednostňovat slyšícího či neslyšícího sourozence. Jak se ukázalo, nebyla zaznamenána protekční výchova žádného ze sourozenců.

Hodnocení výsledků otázky č. 13

Graf 8: Míra ovládnutí znakového jazyka

Dotazované osoby se měly vyjádřit, zda ovládají znakový jazyk a na jaké úrovni. Z jejich výpovědí jsem obdržela celou škálu hodnot. Samozřejmě se jedná o orientační výsledky subjektivního charakteru, neboť nebylo možno prozkoumat skutečnou úroveň znalosti znakového jazyka. Údaje jsou utříděny a shrnuty následovně:

93 % disponuje znakovým jazykem, z toho:

32 % na výborné úrovni,

26 % na dobré úrovni,

42 % na špatné úrovni,

27 % pracuje jako tlumočnick/ce znakového jazyka (TL ZJ),

7 % neovládá vůbec znakový jazyk.

Co se týká kvalit znakového jazyka, dalo by se soudit, že po této stránce jsou postoje rodičů ke znakovému jazyku u slyšících dětí ambivalentní. Měli bychom si uvědomit, že biologická spojitost dítěte s rodiči není zárukou toho, že dítě bude patřit do totožné jazykové a kulturní skupiny.

Bohužel jsem se nesečkala s analogickým výzkumem, ve kterém bych mohla srovnávat zjištěné údaje.

Hodnocení výsledků otázky č. 14

Jaký postoj máte ke znakovému jazyku?

Na tuto otázku odpovědělo 27 respondentů z 28 kladně. Jedna osoba uvedla záporný postoj ke znakovému jazyku. Tuto odpověď můžeme chápat buď jako vlastní zamítavý postoj ke znakovému jazyku vlivem špatné zkušenosti, nebo jako všeobecně negativní postoj k tomuto jazyku v rámci vzdělávání Neslyšících ve znakovém jazyce, které bylo vlastně v dřívějších dobách zamítáno.

Respondenti měli možnost zvolit i třetí kategorii "odmítavý postoj", což žádný z dotázaných neuvedl.

Hodnocení výsledků otázky č. 15

Tab. 3: Míra tlumočení dětí v soukromí a na veřejnosti

Tlumočil/a jste v dětství rodičům	Absolutní četnost	Relativní četnost (%)
Ano - v soukromí	5	21
Ano - v soukromí i na veřejnosti	19	79
Ne	4	14
Celkem	28	100

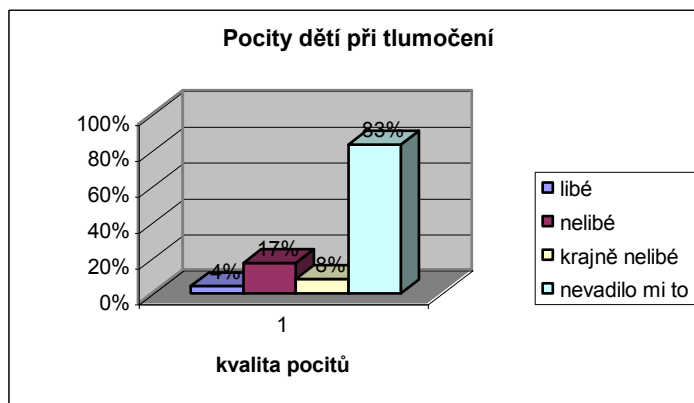
Z výsledků je vidět, že rodičům v mnoha případech tlumočí vlastní děti.

Tlumočnické aktivity dětí by měli zastávat fundovaní tlumočníci, ale těch je žalostně málo, a tak rodičům nezbyvá, než požádat své dítě. Velkou roli hrají i finance a těch se nedostává v takovém objemu, aby to umožnilo zkvalitnit a rozšířit tlumočnické služby pro Neslyšící. Neslyšící má ze zákona právo na 24 hodin ročně tlumočení zdarma. Pro srovnání: ve Finsku má každý neslyšící člověk zákonem stanovených 120 hodin/rok zdarma a je pouze na něm, jak s dotovanými hodinami naloží. Může je využít jak pro úřední styky tak pro čistě soukromé záležitosti třeba i v oblasti zábavy. Pokud stanovený počet hodin vyčerpal, má právo si u obce požádat o navýšení hodin tlumočnického servisu.

Česká republika je v oblasti tlumočnických služeb teprve na počátku transformačních změn, bude to proces dlouhodobý, ale věřím, že postupem času “dohoníme” vyspělé země jako je Velká Británie, Švédsko, Finsko apod.

Hodnocení otázky č. 16:

Graf 9: Vliv tlumočení na psychiku dítěte

Mým cílem bylo prozkoumat pocity dětí při tlumočení na veřejnosti před cizími lidmi. Výsledek mě vcelku překvapil, očekávala jsem větší zastoupení v kategorii

“nelibé pocity”. Jak jsem uvedla v grafu č. 9: 4 % dětí označilo své pocity jako libé, u 17 % z dotázaných tlumočení vyvolávalo pocity nelibé, 8 % pociťovalo krajně nelibé pocity a 83 % dětí tato situace nevadila. Někteří v poznámkách uváděli nelibé a krajně nelibé pocity v období dětství, v dospělosti přistupují k této situaci již jinak a nevadí jim tlumočit na veřejnosti. Souvislostí můžeme hledat několik. Za prvé, období dětství je časem dětských her a radovánek, proto ne každé dítě je schopno brát na sebe namáhavou roli tlumočnicka, rodiče ho mohou zatížit povinnostmi, které jeho vrstevníci neznají. Za druhé, přístup veřejnosti k Neslyšícím nebyl v minulosti, jak se sluší a patří. Zvýšená pozornost okolí, různé necitlivé poznámky a nevhodné chování ze strany slyšících lidí nemusely být dítěti příjemné a mohly v něm vyvolávat obranné mechanismy.

Většina však prožívala a přijímala tlumočení pozitivně, bez větších konfliktů.

Hodnocení výsledků otázky č. 17:

Tab. 4: Vliv zkušeností na vyspělost a samostatnost dítěte

Byl/a jste vyspělejší, samostatnější než vrstevníci	Absolutní četnost	Relativní četnost (%)
Ano	16	57
Ne	9	32
Nevím	3	11
Celkem	28	100

Dá se říci, že většina dotázaných se díky zkušenostem s neslyšícími lidmi cítila ve vztahu k vrstevníkům vyspělejší, samostatnější. Tuto skutečnost uváděli především

sourozenci zaujímající první pozici v pořadí potomků v rodině. V několika předchozích kapitolách bylo zmíněno, že tyto děti zastávají větší počet rolí a ovládají mnohem více praktických záležitostí běžného života, se kterými se jejich vrstevníci setkávají v pozdějším věku. Bylo by zajímavé prozkoumat, zda slyšící děti z neslyšících rodin mají z psychologického hlediska tendenci dospívat dříve.

Hodnocení výsledků otázky č. 18:

Máte mezi neslyšícími lidmi přátele?

Na tuto otázku odpovědělo 93 % respondentů kladně. Zbývající část uvedla, že nemá přátele mezi Neslyšícími. Výsledky tohoto hodnocení korigují se získanými daty v otázce č. 13, kde se respondenti vyjadřovali ke znalosti znakového jazyka. V šetření otázky č. 13 se ukázalo, že 93 % ovládá, i když s jistými odchylkami, znakový jazyk a 7 % neumí a nepoužívá v komunikaci tento jazyk. Při hodnocení těchto dvou otázek se dosáhlo stejných hodnot, což svědčí o důležitém postavení znakového jazyka v komunikaci s Neslyšícími. Pokud chci být členem této komunity, mít neslyšící přátele, musím ovládat jazyk Neslyšících. Neplatí to jen u Neslyšících. Nedomluví-li se obecně s druhým člověkem, nerozumíme-li si vzájemně, není myslitelné, aby se mezi námi jako dvěma subjekty vytvořil rovnocenný vztah a případně přátelství. Komunikace rozvíjí myšlení, je základem veškerého dění, veškerých vztahů apod. Dnešní svět má podobu husté komunikační sítě, která je zdrojem neustálého toku informací.

Z výsledků tohoto šetření vyplývá, že slyšící děti neslyšících rodičů jsou v kontaktu s ostatními Neslyšícími a mají v této skupině své přátele.

Hodnocení výsledků otázky č. 19:

Zajímáte se o činnost a kulturu Neslyšících?

Ne každý, kdo má neslyšící rodiče a neslyšící přátele, se zajímá o kulturu Neslyšících. Z 28 dotázaných se 19 osob (68 %) o tuto činnost zajímá a 9 respondentů (32 %) tuto oblast nesleduje. Zjištěný výsledek je vcelku uspokojivý.

Hodnocení výsledků otázky č. 20:

Tab. 5: Členství v organizacích Neslyšících

Jste členem/kou nějaké organizace Neslyšících	Absolutní četnost	Relativní četnost (%)
Ano	11	39
Ne	15	54
Pracuji/val(a) jsem pro organizaci Neslyšících	14	50
Celkem	28	100

Ve svém výzkumu jsem se neptala, do jaké organizace dotyčná osoba patří, a to z důvodu ne příliš urovnané situace v organizacích Neslyšících v ČR. Nechtěla jsem narušit anonymitu či vzbudit pocity nedůvěry či kontroly. Sama jsem členkou jedné organizace a myslím si, že kdybych svou příslušnost k jisté organizaci předem uvedla, mohlo by to ovlivnit návratnost některých dotazníků. Jistě by bylo přínosné vysledovat převahu a rozložení pozic mezi organizacemi Neslyšících. Mohli bychom z těchto výsledků získat údaje o kvalitě a šíři služeb, které daná organizace svým uživatelům poskytuje.

Jelikož bylo možné zvolit více než jednu odpověď na danou otázku, uvedlo 39 % dotázaných - *ano, jsem členem organizace Neslyšících*, 54 % - *ne, nejsem členem*

organizace Neslyšících a 50 % pracuji/val(a) jsem pro organizaci Neslyšících. Osoby, které pracují či pracovaly pro Neslyšící měly dále uvést, jak dlouho (kolik let) vykonávaly tuto činnost. Nejkratší doba byla zaznamenána doba tří let, nejdelší padesát pět let a průměrná doba byla vypočítána na 12 let.

Z hlediska třídění výsledků je zajímavé, že je uváděno vyšší procento slyšících dětí neslyšících rodičů, které pracují či pracovaly pro organizace Neslyšících, než těch, kteří byli zároveň i členy těchto organizací. Může nás překvapit silné zastoupení nečlenů (50 %). Je nutné však říci, že ačkoliv daná osoba není členem organizace Neslyšících, může navštěvovat kluby, organizace a být součástí jejich aktivit, což se běžně děje. Členství poskytuje možnost podílet se na samosprávě, na řízení organizace a umožňuje čerpat různé výhody a slevy např. na rekondiční pobyty, poznávací zájezdy apod.

5. HODNOCENÍ HYPOTÉZ

Hodnocení hypotézy č. 1

Při vytvoření této hypotézy jsem předpokládala, že většina rodičů bude mít zájem, aby jejich dítě dosáhlo středoškolského vzdělání a zajistilo tak dobrý start dítěte do života. Dnešní generace mladých Neslyšících si uvědomuje důležitou úlohu vzdělání v životě člověka, mnoho z nich studuje střední a vysoké školy a proto se dá očekávat, že budoucí potomci (jak slyšící tak neslyšící) neslyšících rodičů budou dosahovat opět o něco vyšší úrovně vzdělání.

Hodnocení hypotézy č. 2

Tvrzení, že 80 % slyšících dětí z neslyšících rodin má oba rodiče Neslyšící je pravdivé, pouze procentuální hodnota dosáhla menší kvóty - 71 %. Převážná většina Neslyšících si hledá neslyšícího partnera, neboť produktivní komunikace je základem vztahu. Existují smíšená manželství, kde jeden z rodičů slyší, ale ta jsou vystavena vyššímu riziku, že se po letech společného soužití vytratí schopnost vzájemné komunikace a manželství se tak rozpadá z důvodu nedorozumění.

Hodnocení hypotézy č. 3

Tato hypotéza se nepotvrdila, převážná většina slyšících dětí neslyšících rodičů má slyšícího sourozence (75 %). Nepravdivost hypotézy potvrdila fakt, že neslyšící rodiče mají ve větší míře slyšící potomstvo.

Hodnocení hypotézy č. 4

Tato hypotéza je pravdivá, slyšící děti jsou v pravidelném kontaktu se slyšícími lidmi a tudíž dokážou kompenzovat tento deficit. Rodiče jsou si vědomi nutné řečové stimulace svého slyšícího dítěte, vystavují jej mluvenému jazyku a to jak zařazením do institucí předškolní výchovy tak častějšími styky s širokým příbuzenstvem zejména s prarodiči. Většina případů (93 %) nezaznamenala opožděný nástup a vývoj mluvené řeči, zbývající část dětí (7 %) mělo řečové problémy z důvodu nedostatku komunikačních příležitostí v mluvené řeči.

Hodnocení hypotézy č. 5

Není pravdou, že slyšící děti se učí mluvené řeči převážně od svých slyšících prarodičů (54 %). Velkou roli při osvojování mluveného jazyka hrají samotní rodiče dítěte (64 %), neboť s mluveným slovem se děti setkávají nejprve v rodině od rodičů.

Hodnocení hypotézy č. 6

U většiny slyšících dětí neslyšících rodičů (57 %) není sledován pravidelně stav a kvalita sluchu. Toto tvrzení je tedy pravdivé. Myslím si, že rodiče by měli vyžadovat vyšetření sluchu svého dítěte co nejdříve po narození a průběžně sledovat tuto záležitost. Mnoho neslyšících a nedoslýchavých dětí ztratilo sluch během dětství.

Hodnocení hypotézy č. 7

Ano, převážná část slyšících dětí neslyšících rodičů ovládá znakový jazyk, primární komunikační prostředek svých rodičů. Někteří jej ovládají na lepší někteří na horší úrovni, část má tlumočnické kompetence. Většina tlumočnicků znakové řeči

v ČR pochází z neslyšících rodin.

ZÁVĚR

V první části této diplomové práce jsem si vytkla za cíl objasnit některá specifika v životě Neslyšících a některé problémy, na než mohou neslyšící rodiče narazit v průběhu svého výchovného působení. Od těchto základních bodů se odvíjejí mé úvahy. Konstatovala jsem, že úspěch výchovy do značné míry závisí na podmínkách výchovy a prostředí, konkrétně na vzorech rodičů, které se snažím zčásti ovlivnit. Výchova slyšícího dítěte v neslyšící rodině je do jisté míry specifická a je potřeba ji hlouběji poznat. Toho jsem se snažila dosáhnout výzkumem, o němž pojednává druhá - empirická část této práce. Jeho výsledky se nyní pokusím shrnout a zhodnotit. Musím však předeslat, že pro poměrně malý výběrový soubor (28 zkoumaných osob) nelze tyto výsledky generalizovat, mají však svoji výpovědní hodnotu.

Předně se ukázaly shodné vlastnosti a rysy slyšících dětí z neslyšících rodin s dětmi ze slyšícího prostředí. Ve shodě s tím se potvrdilo zjištění, že neslyšící rodiče dokážou svým dětem předat to co slyšící rodiče.

Velkým přínosem této diplomové práce bylo pro mě zjištění, že každá ze sledovaných osob má různé zkušenosti, každá vnímala jisté situace odlišným způsobem a také názory na určité skutečnosti se různily. Při práci se mi potvrdil předpoklad pozitivního vnímání komunity Neslyšících ze strany slyšících dětí neslyšících rodičů. Také jsem se přesvědčila, že velké procento slyšících dětí v dospělosti pracuje v organizacích Neslyšících, většinou to bývá práce tlumočnicka. Je to způsobeno tím, že tito lidé ovládají znakový jazyk a znají dobře prostředí Neslyšících. Tlumočnicků je v ČR nedostatek a zatím bohužel neexistuje systém vzdělávání tlumočnicků. Překvapilo mě slabší zastoupení znakového jazyka jako komunikačního prostředku v rodině. I přesto se ukázalo, že většina těchto dětí ovládá v různé míře znakový jazyk. Ve své práci se zabývám i otázkou znakového jazyka, neboť se domnívám, že znakový jazyk a komunikace jako taková spadá do této oblasti a úzce souvisí s výchovou v rodině. Slyšící dítě neslyšících rodičů se setkává

s dvěma světy, jak se společností slyšících tak se společností Neslyšících a to má velký dopad na jeho osobnost po všech stránkách.

Smutný dojem vyvolává zjištění, že není dostatečně věnována pozornost sluchu dětí z této rizikové skupiny. Je to jeden z vážných signálů nedostatečné péče o sluch.

Celkově se zdají slyšící děti neslyšících rodičů samostatnější a v jistém směru dříve dospívají. Tento jev by si zasloužil hlubší analýzu.

Všechny děti by měly od nejtělejšího věku vyrůstat v prostředí vlastní rodiny, neboť jen rodina jim může dát pevný základ do života. To znamená, že slyšící dítě by mělo žít s neslyšícími rodiči.

Jsem toho názoru, že nároky výchovy a života se stále zvyšují a je třeba vytvořit pružnou rodinnou organizaci, která bude založena na vzájemné komunikaci a porozumění a bude tak vytvářet základ pro odolnost a kompetenci vůči nepříznivým vlivům a změnám ve společnosti. Důraz kladu také na propojení teorie, výzkumu a praxe, jež vytváří podmínky pro dialog.

C. SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

1. Knižní publikace

BARASH, H. L., BARASH DICKEROVÁ, E. (1991). **Our father Abe: the Story of a Deaf Shoe Repairman**. Madison, Wisconsin: Abar Press.

BRENNANOVÁ, M. a kol. (1984). **Words in hand**. (p. 214). Edinburgh. ISBN 0-9509750-0-1.

BUCHINOVÁ, M. A. (1990). **Hearing children of deaf parents: a counseling challenge**. 24 (3), 207 – 212.

BULL, T. (1998). **On the Edge of Deaf Culture: Hearing Children/Deaf Parents**. (p. 349). Alexandria, VA: Deaf Family Research Press.

DAVIS, L. (2000). **My Sense of Silence: Memoirs of a Childhood with Deafness**. Urbana, IL: University of Illinois.

HINTNAUS, L. **Člověk a rodina. Smysl a funkce rodiny**. 1. vyd. České Budějovice: Jihočeská univerzita, Zdravotně sociální fakulta, 1998. 95 s. ISBN 80-7040-315-2.

HOFFMEISTER, R. (1985). **Families with deaf parents: a functional perspective**. Orlando: Academic press.

HOMOLÁČ, J. **Komunikace neslyšících. Sociolingvistika**. 1. vyd. Praha: DeskTop Publishing FF UK, 1998. 161 s. ISBN 80-8589-40-X.

HRUBÝ, J.: **Průvodce neslyšících a nedoslýchavých po jejich vlastním osudu I**.

1. vyd. Praha: SEPTIMA - FRPSP, 1997. 240 s. ISBN 80-7216-006-0.
- HRUŠÁKOVÁ, M. a kol. **Zákon o rodině**. 2. vyd. Praha: C. H. Beck, 2001. ISBN 80-7179-448-1.
- GREENBERGOVÁ, J. (1970). **In this Sign**. New York: Holt, Rinehart and Winston.
- JANOTOVÁ, N., ŘEHÁKOVÁ, K. **Surdopedie. Komunikace sluchově postižených**
I. 1. vyd. Praha: SPN, 1990. 166 s.
- MICHALÍK, J., BŮŽEK, A. **Informatorium (nejen) o právech dítěte**. 1. vyd.
Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2000. 170 s. ISBN 80-244-0054-5.
- NOVOTNÁ, V. **Péče o děti a rodinu**. 1. vyd. Praha: Institut pro místní zpravu, 1998.
55 s.
- PRESTON, P. (1994). **Mother Father Deaf: Living Between Sound and Silence**.
(pp. 278). Cambridge, MA: Harvard University Press.
- PUGNEROVÁ, M., ČÍŽKOVÁ, J. a kol. **Přehled vývojové psychologie**. 1. vyd.
Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 1999. 175 s.
- SIDRANSKY, R. (1990). **In Silence: Growing up Hearing in a Deaf World**. New
York: St. Martins Press.
- SOLOVJEV, I. M. **Psychologie neslyšících dětí**. 1. vyd. Praha: SPN, 1977. 307 s.
- SPOUSTA, V. a kol. **Vádemékum autora odborné a vědecké práce (se
zaměřením na práce pedagogické)**. 1. vyd. Brno: Univerzita Masarykova, 2001.

158 s. ISBN 80-210-2387-2.

STRNADOVÁ, V. **Hádej, co říkám aneb Odezírání je nejisté umění.** Praha:

Ministerstvo zdravotnictví ČR, 1998. 158 s.

STRNADOVÁ, V. **Hluchota a jazyková komunikace.** 1. vyd. Praha: Karlova

univerzita, 1998. 279 s. ISBN 80-85899-45-0.

STRNADOVÁ, V. **Jaké je to neslyšet.** 1. vyd. Liberec: Česká unie neslyšících, 1995.

165 s.

STRNADOVÁ, V. **Komunikace neslyšících. Odezírání.** 1. vyd. Liberec: Technická

univerzita, 1996. 201 s. ISBN 80-7083-187-1.

ŠTEFÁNIK, J. **Bilingvizmus na pozadí dvou morfologicky odlišných typů**

jazykov. Intenční bilingvizmus u dětí. 1. vyd. Bratislava: Univerzita

Komenského, 2000. 115 s. ISBN 80-223-1408-0.

VÁVRA, V. **Mluvíme pouze slovy?** 1990.

WALKEROVÁ, L. A. (1986). **A Loss for Words.** (pp. 224). New York: Harper and

Row.

2. Články v seriálové publikaci

JABŮREK, J. **III. Sjezd FRPSP.** INFO-zpravodaj, 1996, roč. 4, č. 3 – 4 a

s. 3 - 9.

KOSTELNÍK, K. **Jak se křičí potichu.** Gong, 1998, roč. 27, č. 6, s. 131.

KŘEŠŤANOVÁ, L. **Tlumočnické služby ve Finsku.** Gong, 2002, roč. 31, č. 1, s. 18.

LEONHARDOVÁ, A., GRÜNEROVÁ, B. **Vývoj řeči slyšících dětí, které mají sluchově postižené rodiče.** Effeta, 2000, roč. 10, č. 3. s. 11 - 13. ISSN 1335-1397.

MACUROVÁ, A. **Poznáváme český znakový jazyk.** Speciální pedagogika.

Časopis pro teorii a praxi speciální pedagogiky, 2001, roč. 11, č. 2, s. 69 - 75.

PÁNEK, P. **Tlumočení znakového jazyka ve Finsku.** Časopis české unie neslyšících, 2001, roč. 10 č. 12, s. 6 a 8.

STRNADOVÁ, V. **Jsou - ST - jazykově správné?** Gong, 2000, roč. 29, č. 6, s. 145.

STRNADOVÁ, V. **Neverbální projevy neslyšících lidí.** Čeština doma a ve světě, 1999, s. 41 – 45.

VLČKOVÁ, M. **Starosti a radosti neslyšících rodičů neslyšících dětí.** INFO-zpravodaj, 1995, roč. 3, č. 3, s. 13 - 15.

3. Internetové články

location: <http://www.coda-international.org/packetcomm.htm>

location: <http://www.coda-international.org/packetreading.htm>

location: <http://www.coda-international.org/packetmyths.htm>

location: <http://www.deafness.about.com/library/weekly/aa080999.htm?once=true&>

location: http://www.deafstudiesrust.demon.co.uk/papers/dp_hch.htm

location: <http://www.handspeak.com/baby/facts.html>

4. Filmový materiál

KRAFTOVÁ, B. (1997). **Tomorrow Dad Will Still Be Deaf and Other Stories.** [Film].

(90 min.). San Diego, CA: Dawn Sign Press.

LINKOVÁ, C. (Director) (1997). **Byeond Silence.** [Film]. (100 min.). Buena Vista

Home Entrainment.

D. SEZNAM TABULEK A GRAFŮ

	strana
Tabulka 1	Dosažené vzdělání.....48
Tabulka 2	Zkoumání stavu sluchu 56
Tabulka 3	Podíl tlumočení dítěte v soukromí a na veřejnosti 60
Tabulka 4	Vliv zkušeností na vyspělost a samostatnost dítěte.....62
Tabulka 5	Členství v organizacích Neslyšících.....63
Graf. č. 1	Dosažené vzdělání 49
Graf č. 2	Stav sluchu rodičů 50
Graf č. 3	Pozice mezi sourozenci 51
Graf č. 4	Podíl osob na osvojení mluvené řeči dítěte.....52
Graf č. 5	Předškolní instituce.....54
Graf č. 6	Pobyt předškoláka mezi slyšícími.....55
Graf č. 7	Komunikační prostředek v rodině 57
Graf č. 8	Míra ovládní znakového jazyka.....58
Graf č. 9	Vliv tlumočení na psychiku dítěte 61

E. SEZNAM PŘÍLOH

Dotazník pro slyšící děti neslyšících rodičů.

PŘÍLOHA